

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wrocław, dnia 26 marca 2024 r.

Poz. 2009

UCHWAŁA NR 0007.LVI.706.2024 RADY MIEJSKIEJ W ŻMIGRODZIE

z dnia 14 marca 2024 r.

w sprawie przyjęcia „Programu opieki nad zabytkami Gminy Żmigród na lata 2024-2027”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840) Rada Miejska w Żmigrodzie uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Program opieki nad zabytkami Gminy Żmigród na lata 2024-2027 stanowiący załącznik nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Gminy Żmigród.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej w Żmigrodzie:
Jan Czyżowicz

Załącznik do uchwały Nr 0007.LVI.706.2024

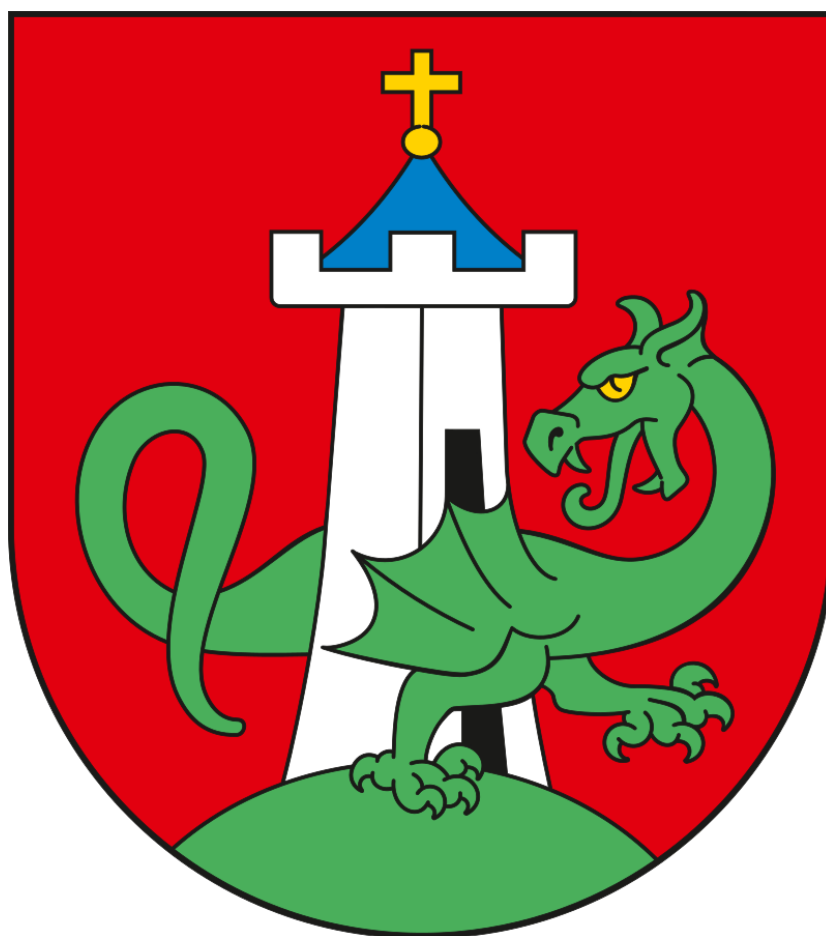
Rady Miejskiej w Żmigrodzie

z dnia 14 marca 2024 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

GMINY ŻMIGRÓD

NA LATA 2024 - 2027

ŻMIGRÓD 2023

SPIS TREŚCI	str.
Wstęp.....	4
1. Położenie i krótka charakterystyka gminy.....	5
2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	12
3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	13
4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	14
5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.....	23
5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	23
5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030.....	23
5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).....	25
5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	26
5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	27
5.2.1 Strategia rozwoju województwa dolnośląskiego.....	27
5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego.....	29
5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego.....	31
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	32
6.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków.....	32
6.2. Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków.....	33
6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	46
6.4. Zabytki archeologiczne.....	47
6.4.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	48
6.4.2. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne.....	53
6.4.3. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych.....	59
7. Dziedzictwo niematerialne.....	61
8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	64
8.1. Uwarunkowania wynikające ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy	64
8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania	

przestrzennego.....	72
9. Charakterystyka zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.....	76
10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków.....	88
11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	91
11.1. Gminna ewidencja zabytków.....	91
11.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	91
11.3. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków.....	92
11.4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.....	93
11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać do tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.	94
11.6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.....	99
12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	100
13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	101
14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	102

Wstęp

Dziedzictwo kulturowe to ważny czynnik życia i działalności każdego człowieka. Stanowi ono dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również dorobek naszych czasów. Zawiera w sobie wszystkie skutki środowiskowe wynikające z interakcji pomiędzy ludźmi a otoczeniem na przestrzeni dziejów. Dziedzictwo kulturowe jest narodowym dobrem i stanowić winno istotny fragment działalności społeczeństwa obywatelskiego. Jako dzieło człowieka ma charakter uniwersalny lub lokalny. W jednym i drugim przypadku jest predysponowane do odegrania zasadniczej roli w polityce regionalnej państwa oraz działalności samorządowych regionów i subregionów. Muszą one uznać potrzebę ochrony historycznych wartości regionów oraz pielęgnowanie tradycji lokalnych za podstawowy warunek tożsamości społecznej. Dziedzictwo bowiem tworzy i rozwija poczucie narodowej tożsamości i bezpośredniego związku człowieka z krajem, regionem, miejscowością. Dziedzictwo kulturowe jest podstawowym warunkiem trwania społeczności lokalnych, a zarazem stanowi atrakcyjny produkt rynkowy i czynnik rozwoju gospodarczego. Zmieniająca się rzeczywistość społeczna i ekonomiczna oraz wolny rynek gospodarczy stwarzają poważne niebezpieczeństwo dla wszystkich składników dziedzictwa kulturowego. Zatem konieczne jest znalezienie kompromisu pomiędzy kanonami ochrony, a wymogami życia i prawami ekonomii, mając na uwadze, że mieszkańcy gminy są spadkobiercami i depozytariuszami ukształtowanego w długim procesie historycznym dorobku kulturowego poprzednich pokoleń. Należy więc pamiętać, że dziedzictwo kulturowe podlega ochronie i powinno być obejmowane jak najszerszymi formami zabezpieczeń, gdyż właśnie w oparciu o elementy własnego dziedzictwa jednostka identyfikuje się z daną społecznością, jej wartościami i celami, może aktywnie się w niej rozwijać. Wobec tego niezwykle ważne jest rozumienie dziedzictwa i traktowanie dziedzictwa jako wartości nadrzędnej, ponadczasowej, niezależnej od tego, kto był jej twórcą, właścicielem czy opiekunem.

Ochronę zabytków definiuje się jako ogół działań mających na celu zapewnienie zabytkom: trwania *dum mundus durat* (jak długo będzie istniał świat); uczestnictwa w kształtowaniu świadomości indywidualnej i społecznej; wypełniania roli składnika współkształtującego środowisko człowieka. Zabytki są bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia, a ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem

w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy Żmigród związana jest z jego interpretacją oraz efektywnym zarządzaniem jego zasobami zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju. Dziedzictwo bowiem, jako wspólne dobro i czynnik prorozwojowy, ma służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom. Konstytucyjny obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego spoczywa na administracji państwa, na samorządzie terytorialnym, na właścicielach lub użytkownikach zasobów oraz na wszystkich uczestnikach procesów społecznych, edukacyjnych, artystycznych, naukowych czy gospodarczych. Dziedzictwo kulturowe gminy jest jej wartością, która zauważona i odpowiednio wyeksponowana w strategiach i planach, może zostać wykorzystana w procesach rozwoju regionalnego.

Program opieki nad zabytkami gminy Żmigród na lata 2024-2027 jest programem dotyczącym realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego gminy, określa jego zasoby i podstawowe kierunki działań dla zachowania i poprawy jego stanu zachowania oraz wskazuje prawne uwarunkowania jego ochrony, służąc także szeroko pojętej współpracy między poszczególnymi podmiotami odpowiedzialnymi za obiekty zabytkowe.

Niniejszy dokument jest aktualizacją *Programu opieki nad zabytkami gminy Żmigród na lata 2020-2023* przyjętego Uchwałą Nr 0007.XIX.257.2020 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 29 września 2020 r.

1. Położenie i krótka charakterystyka gminy

Gmina Żmigród położona jest w południowo-zachodniej Polsce, w północnej części historycznej krainy Dolny Śląsk, w północno-wschodniej części województwa dolnośląskiego, w odległości ok. 50 km od jego stolicy, Wrocławia. Posiada status gminy miejsko-wiejskiej, o charakterze rolniczo-przemysłowo - usługowym. Stanowi jedną z sześciu gmin, największą terytorialnie, tworzących powiat trzebnicki, zajmując 28,5% jego powierzchni w północno – zachodniej części, w odległości nieco ponad 20 km od Trzebnicy. Siedzibą władz samorządowych jest miasto Żmigród, o średniowiecznej metryce, największy ośrodek osadniczy gminy - 6222 mieszkańców, rozlokowane w jej centrum nad rzekami Barycz i Sąsiecznica, W latach 1975 –1998 gmina położona była w ówczesnym województwie wrocławskim.

Według danych GUS za 2022 r. powierzchnia gminy wynosi 291,8 km²,

w tym powierzchnia miasta 9,49 km². Użytki rolne zajmują ponad 60% powierzchni gminy, wody powierzchniowe 4,5%, a tereny leśne pochłaniają 29,4% - porastając głównie północną i wschodnią część gminy. Z uwagi na cenne obszary przyrodnicze znaczna część gminy została objęta ochroną m.in. w ramach Obszaru Chronionego Krajobrazu „Dolina Baryczy”, Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy” i występujących na jego terenie rezerwatów przyrody: „Stawy Milickie”, „Radziądz” i „Olszyny Niezgodzkie”, również Europejskiej Sieci Ekologicznej NATURA 2000 – obszar specjalnej ochrony ptaków „Dolina Baryczy” oraz specjalne obszary ochrony siedlisk – „Ostoja nad Baryczą” i „Dolina Łachy”, włączonych także do sieci ECONET.

Gmina zamieszkiwana jest przez 14192 mieszkańców (wg GUS 2022 r.), co stanowi 16,9% ludności powiatu. Gęstość zaludnienia wynosi 49 os./1km² i jest to wskaźnik znacznie niższy niż w powiecie (77 osób na 1 km²). Strukturę osadniczą tworzy miasto i 30 wsi sołeckich: Barkowo, Borek, Borzęcin, Bychowo, Chodlewo, Dębno, Dobrosławice, Garbce, Gatka, Grądzik, Kanclerzowice, Karnice, Kaszyce Milickie, Kędzie, Kliszkowice, Korzeńsko, Książęca Wieś, Laskowa, Łapczyce, Morzęcino, Niezgoda, Osiek, Powidzko, Przedkowice, Przywsie, Radziądz, Ruda Żmigrodzka, Sanie, Węglewo, Żmigródek, obejmujących 45 miejscowości.

Gmina sąsiaduje z jednostkami samorządowymi, które administracyjnie należą do czterech powiatów z województwa dolnośląskiego oraz jedną gminą z województwa wielkopolskiego.

- od zachodu z gminą Wąsosz, z powiatu górowskiego,
- od południowego zachodu z gminą Wińsko, z powiatu wołowskiego,
- od południa z gminami Trzebnica i Prusice, z powiatu trzebnickiego,
- od wschodu z gminą Milicz, powiatu milickiego,
- od północy z gminą Rawicz, z powiatu rawickiego, w województwie wielkopolskim.

Jednostki osadnicze łączy sieć dróg gminnych długości ok. 800 km, w tym utwardzonych ok. 110 km, 18 odcinków dróg powiatowych o łącznej długości niespełna 113 km. Przez tereny gminy wiodą również drogi wojewódzkie: nr 339 – prowadząca w kierunku Wołowa oraz nr 439 relacji Żmigród – Milicz, a także DW 359 przebiegająca śladem byłej drogi krajowej nr 5, relacji Żmigródek-Wrocław. Przez środek gminy przebiega droga ekspresowa S5. Gminę przecina też dwutorowa linia kolejowa E-59 relacji Wrocław – Poznań.

Według regionalizacji fizycznogeograficznej prof. Jerzego Kondrackiego,

gmina położona jest w makroregionie Obniżenie Milicko-Głogowskie, w mezoregionie Kotlina Żmigrodzka. W jej obrębie występują mniejsze jednostki: Kotlina Środkowej Baryczy zajmująca północną i środkową część gminy, Równina Prusicka zajmująca większą część południowej części gminy, Równina Czeszowska obejmująca tylko fragment południowo-wschodniej części gminy. Kotlina Żmigrodzka stanowi rozległe obniżenie utworzone w starszym plejstocenie. Obszar gminy położony jest na wysokości około 100 m n.p.m. i nieznacznie obniża się w kierunku północnym i zachodnim. Rzeźba terenu jest mało urozmaicona. Przeważają tereny płaskie urozmaicone wydmami i płytkimi wcięciami dolinek cieków wodnych. Gmina jest zasobna w wody powierzchniowe. Główną rzeką jest Barycz, będąca prawostronnym dopływem Odry, posiadająca liczne dopływy, w tym prawobrzeżny - Orłę i lewobrzeżny dopływ Sąsiecznicę, przepływające przez teren gminy. Występują też liczne rowy melioracyjne, kanały i duże kompleksy wód stojących - stawów hodowlanych, z których największymi są Staw Niezgoda, Jamnik i Stary Łososiowy. Na terenie gminy występują udokumentowane zasoby bogactw naturalnych: gaz ziemny, eksploatowany w złożach Radziądź i Borzęcin oraz pospolite kopaliny: złoża piasków, żwirów i ilów ceramiki budowlanej, eksploatowane na lokalne potrzeby.

Badania archeologiczne i pozyskane artefakty potwierdzają, iż tereny gminy i jej okolic były miejscem osadnictwa od czasów prehistorycznych. Intensyfikacja osadnictwa nastąpiła w czasach średniowiecznych i taką metrykę posiada większość miejscowości w gminie, co potwierdzają historyczne układy ruralistyczne wsi, w których znajdują się najcenniejsze obiekty zabytkowe np. Powidzko wzmiankowane jest w dokumencie z 1218 r., Radziądź z 1245 r., Kanclerzowice w 1301 r., Bychowo wymieniane jest w 1305 r., Korzeńsko w 1315 r., zaś Barkowo w 1335 r. Natomiast najstarsza osada, przy przeprawie przez Barycz na szlaku z Wrocławia do Poznania, znajdowała się w miejscu obecnego Żmigródka. Wspomina ją bulla papieża Hadriana IV z 1155 r. Miasto Żmigród powstało w 1253 r.; lokowane naprzeciw osady starszej przez księcia wrocławskiego Henryka III. Do czasów obecnych zachował się jego średniowieczny układ o kształcie zbliżonym do owalu, z prostokątnym rynkiem i historyczną zabudową oraz wychodzącymi z niego ulicami, które zbiegają się w miejscach, gdzie do 1819 r. stały bramy miejskie. Miasto sukcesywnie rozwijało się ekonomicznie i urbanistycznie, zostawszy znaczącym ośrodkiem życia miejskiego na pograniczu dolnośląsko-wielkopolskim, które przez wiele lat stanowiło obszar rywalizacji, wyznaczało podział zaborów i podziałów

kulturowych. Na przestrzeni dziejów tereny te zmieniały przynależność, dzieląc losy polityczne Śląska. Do 1294 r. należały do Piastów śląskich, w pierw w księstwie wrocławskim, następnie głogowskim i oleśnickim (od 1329 jako lenno króla czeskiego), a od 1348 r. pod bezpośrednim zwierzchnictwem króla Czech, następnie, od 1526 r. dostały się pod władzę dynastii habsburskiej. W wyniku wojen śląskich między Austrią i Prusami znalazły się w Królestwie Prus, od 1871 roku w granicach Cesarstwa Niemieckiego i następnie w III Rzeszy, by w 1945 r. powrócić do Polski.

W 1492 r. z Księstwa oleśnickiego zostało wydzielone żmigrodzkie wolne państwo stanowe, od 1742 r., po wyniesieniu Franza Adriana Hatzfelda do stanu książęcego, określane mianem księstwa żmigrodzkiego, którego kolejni właściciele wywodzący się z trzech rodów, przyczynili się znacząco do jego rozwoju. W 1512 r. Żmigród został przez króla czeskiego Władysława Jagiellończyka przekazany podskarbiemu Sigismundowi von Kurzbach, we władaniu którego pozostawał do 1592 r. W kolejnych latach należał do rodu Schaffgotschów, a w latach 1641 – 1945 jego właścicielami był ród Hatzfeldów, którzy pozytywnie zapisali się w historii miasta i gminy, i za sprawą których tworzyli tu najlepsi w tamtych czasach architekci (Ch. Hacker, C. G. Langhans czy A. Langer) i malarze (F. A. Scheffler). Powstało wtedy wiele budowli świeckich i sakralnych, a rzemieślnicy i mieszczenie mieli liczne przywileje. Miasto w swej historii odnotowało również mniej korzystne chwile np. wojny husyckie, zniszczenia w czasie wojny trzydziestoletniej, epidemie i związane z tym wyludnienie, pożary, przemarsze licznych wojsk wielu armii, a w czasie II wojny światowej hitlerowski obóz pracy przymusowej i mord jeńców wojennych oraz liczne tuż powojenne zniszczenia i przesiedlenia ludności, które gruntownie zmieniły obraz etniczny tego regionu. W styczniu 1945 r. rozpoczął się nowy, polski etap przemian społeczno-gospodarczych, a dzięki ogromnemu wysiłkowi nowych mieszkańców Żmigród zaczął ponownie się rozwijać, natomiast obecnie podejmowane działania podnoszą jego atrakcyjność dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Warto nadmienić, iż Żmigród jest miejscem o historycznym znaczeniu międzynarodowym, bowiem pałac Hatzfeldów był miejscem spotkania cara Rosji Aleksandra I oraz króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III, którzy wraz z posłami angielskim, austriackim i szwedzkim opracowywali w lipcu 1813 r. plan ostatecznego pokonania Napoleona. Ustalenia przeszły do historii jako „Trachenberger Protokoll” - protokół żmigrodzki.

Z terenami gminy związane są też biografie znanych postaci historycznych, np.:

- ✓ Dr Ludwig Kursava (1807-1868), Królewski Lekarz Powiatowy i Radca Sanitarny, jak zapisano w kronice miasta - pracował przez 30 lat jako lekarz obdarzony powszechnym zaufaniem i zasłużonym uznaniem. Przez 18 lat był też członkiem rady miejskiej, w tym jej przewodniczącym.
- ✓ Gerhart Pohl (ur. 9 lipca 1902 r. w Żmigrodzie, zm. 15 sierpnia 1966 r. w Berlinie) - niemiecki pisarz i krytyk literacki, który towarzyszył w ostatnich miesiącach życia niemieckiego pisarza Gerharta Hauptmanna (pochodzącego z Dolnego Śląska laureata w 1912 r. literackiej Nagrody Nobla). G. Pohl okres ten opisał w słynnej książce „Czy jestem jeszcze w swoim domu” – wydanej w Berlinie w 1953 r. i odtąd wielokrotnie wznawianej. Był też m.in. autorem książki „Szalony Ferdynand”, z 1937 r., opartej na własnych przeżyciach z dzieciństwa. Od późnych lat trzydziestych zamieszkiwał w Wilczej Porębie – obecnie dzielnica Karpacza - gdzie jego dom był schronieniem dla artystów, naukowców i polityków sprzeciwiających się reżimowi hitlerowskiemu oraz punktem etapowym dla osób przetrucanych przez góry do Czechosłowacji. Po wojnie zmuszony do opuszczenia dotychczasowego miejsca zamieszkania.
- ✓ Adam Meller-ps. „Conrad” (ur. 29 października 1910 r. w Żmigrodzie, zm. 29.01.2000 r., pochowany w Warszawie), dyplomata – m.in. przedstawiciel PRL przy ONZ w Genewie, działacz komunistyczny, przed II wojną światową wysłany do Francji, gdzie organizował dostawy broni dla międzynarodowych brygad ochotników walczących w hiszpańskiej wojnie domowej przeciwko dyktaturze generała Franco. Na początku wojny walczył w szeregach armii francuskiej, następnie uczestniczył w ruchu oporu. W czerwcu 1945 r. objął stanowisko intendenta Polskiej Misji Wojskowej w Paryżu. Do kraju powrócił w 1947 r. Pracował w kontrwywiadzie, dyplomacji i w MSZ. Odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

O przeszłości i wydarzeniach historycznych tych ziem świadczą też miejsca pamięci i pomniki, które wpisane są nie tylko w świadomość lokalnej społeczności, ale także w krajobraz kulturowy gminy, np.

- pomnik na skwerze przy ul. Willowej w Żmigrodzie, upamiętniający 750-letnią historię miasta oraz 60. rocznicę powrotu do Macierzy, o czym

informują tablice na kamiennym obelisku zwieńczonym orłem z rozpostartymi skrzydłami;

- na cmentarzu parafialnym we frontową ścianę kaplicy cmentarnej wmurowano pamiątkową tablicę z nazwiskami ofiar tragicznego wybuchu i pożaru w Żmigrodzkich Zakładach Roszarniczych „Żmilen”;
- również na cmentarzu znajduje się pomnik upamiętniający więźniów obozu pracy i poświęcony „Żołnierzom, którzy w walce o wolność ojczyzny,/Oddali na „ołtarzu poświęceń”,/Najwyższe doczesne dobro - swe życie,/A także tym, którzy przelewali swą krew/Na wszystkich frontach II wojny światowej./Składamy im hołd za to,/Że dziś możemy żyć w wolnej Ojczyźnie./Mieszkańcy Miasta i Gminy Żmigród”;
- w kościele parafialnym p.w. Świętej Trójcy znajduje się m.in. marmurowa tablica pamiątkowa z datą rocznicy agresji sowieckiej w 1939 r. i godłem Związku Sybiraków, pod którym widnieje napis: „Pamięci Tym, którzy w latach 1940-1956 zginęli na Syberii i żyjącym. Do końca wierni Bogu i Ojczyźnie. Sybiracy, Żmigród 17 września 1999”;
- w Niezgodzie w 2016 r. odsłonięto pomnik pamięci z prochami pomordowanych 12 kwietnia 1944 r. przez nacjonalistów ukraińskich mieszkańców wsi Hucisko i Miedziaki - ok. 140 osób - w dawnym województwie lwowskim, rodzin obecnych mieszkańców Niezgody;
- w Bukołowie, gdzie podczas okupacji znajdowała się filia obozu pracy Gross Rosen, z inicjatywy TMZZ umieszczono tablicę upamiętniającą los 1000 żydowskich więźniarek obozu pracy Frauen Arbeitslager Kurzbach, który funkcjonował tutaj w latach 1944-1945;
- na kolumnie stojącej w Żmigrodzie - centrum rynku - usytuowana jest Figura Matki Bożej, która jest pierwszym polskim pomnikiem w powojennym Żmigrodzie, przekazana przez siostry zakonne z Czortkowa, ustawiona i poświęcona 11 czerwca 1947 r.;
- najnowszy pomnik znajduje się na Skwerze Niepodległości przy ul. Poznańskiej, gdzie odsłonięto „Pomnik Pamięci” – na cokole okazała figura odwzorowana z Lwa z Cmentarza Obrońców Lwowa. Lew trzyma tarczę z dewizą „Semper Fidelis” - „Zawsze Wierny”, umieszczony jest na postumencie, u którego podstawy znajduje się krypta z urną zawierającą ziemię z grobu Nieznanego Żołnierza na Cmentarzu Orłąt Lwowskich. Na jednej z tablic postumentu umieszczono napis „W hołdzie bohaterom walk o niepodległą Polskę na pamiątkę 100-lecia odzyskania

niepodległości. Wdzięczni rodacy- społeczność Gminy Żmigród”, druga tablica upamiętnia repatriantów ze Wschodu: „Pamięci mieszkańców Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej, którzy po II wojnie Światowej w Gminie Żmigród znaleźli swój drugi dom”, natomiast trzecia poświęcona jest tym, którzy walczyli z Niemcami i ukraińskimi nacjonalistami: „W hołdzie żołnierzom 27 Wołyńskiej Dywizji Piechoty Armii Krajowej walczącym w czasie II wojny światowej o wolność Ojczyzny na Wołyniu, Polesiu i Lubelszczyźnie”.

Nowe akcenty w krajobraz kulturowy gminy wniosły w XIX w. linie kolejowe i związane z nimi obiekty, wznoszone w 2 poł. XIX w. - na trasie Wrocław-Poznań w 1856 r., później ze Żmigrodu do Wąsosza - w 1886 r., obecnie zlikwidowana, a w 1895 r. kolei wąskotorowej na trasie Milicz-Żmigród. W GEZ ujęto budynki kolejowe z pocz. XX w. w Barkowie i Borkówku, obecnie przystosowane do funkcji mieszkalnych oraz w Korzeńsku, przy linii Wrocław – Poznań – nadal czynne oraz kolejowa wieża ciśnień w Żmigrodzie.

W krajobrazie kulturowym gminy występują bardzo licznie charakterystyczne wyróżniki - małe obiekty kultowe: kapliczki, figury - w tym św. Jana Nepomucena i Figura Matki Bożej stojąca na kolumnie na żmigrodzkim rynku, powstała jako pierwsza powojenna, również krzyże przydrożne, w tym średniowieczne pokutne – Barkowo, Bychowo, Powidzko, Osiek, Korzeńsko, które są specyficzną formą spuścizny kulturowej po dawnych mieszkańcach tych terenów. Są też swoistymi dokumentami pierwszych lat polskiego osadnictwa na tych wówczas obcych kulturowo ziemiach, kiedy to władze kościelne wspólnie z państwowymi prowadziły akcję ich osławiania. W efekcie zastane i dostrzegane w krajobrazie sacrum zostało zaakceptowane przez przybyłą ludność i teraz, wraz z powojennymi obiektami, jest mocno splecione z polską kulturą i obyczajowością, świadcząc nie tylko o religijności mieszkańców tego terenu, ale i o bogactwie kultury ludowej. Wśród tego typu obiektów są zarówno oryginalne z 1 poł. XIX w. - w Grądziku, Kanclerzowicach, jak i kapliczki powstałe po przerobieniu starych niemieckich pomników upamiętniających poległych mieszkańców danej wsi - Korzeńsko, Radziądz. Występują również kapliczki z 1 poł. XX w. oraz powstałe po 1945 r., a także wzniesione w latach niezbyt odległych - Borek, Chodlewo, Osiek, Żmigródek. Występują głównie kapliczki murowane, czworoboczne nakryte daszkami dwuspadowymi lub czterospadowymi, często zwieńczone krzyżem, natomiast przykład kapliczki słupowej, z płaskorzeźbą Madonny adorującej Dzieciątka, znajdziemy

Żmigrodzie. Generalnie krzyże i kapliczki są obecne w bardzo wielu miejscowościach np. Barkówko, Borek, Borzęcin, Jamnik, Kanclerzowice, Kędzie, Niezgoda, Osiek, Powidzko, Radziądz, Ruda Żmigrodzka, Sanie, Żmigródek, Żmigród.

Osobną, specyficzną kategorią miejsc tworzących krajobraz kulturowy są cmentarze - miejsca pochówku mieszkańców tych wielokulturowych ziem. Na terenie gminy znajduje się kilkanaście cmentarzy, w tym 7 ewangelickich, nieczynnych, które znajdują się w miejscowościach: Barkowo, Bychowo, Garbce, Korzeńsko, Powidzko, Radziądz i Żmigród – obecnie park z tablicą upamiętniającą nekropolię. W Żmigrodzie znajdował się także cmentarz żydowski, w pobliżu torów, założony w 1 poł. XIX w., obecnie miejsce pochówkowe zabudowane jest przez domy jednorodzinne. Wszystkie cmentarze ewangelickie założono w XIX stuleciu. W większości na cmentarzach zachowanych jest wiele nagrobków i pomników, okazy starego drzewostanu i zieleni charakterystycznej dla nekropolii – bluszcz pospolity, barwinek i konwalia majowa. Cmentarze wymagają zabiegów rewaloryzacyjnych, próbę ich uporządkowania podejmuje młodzież szkolna. Ponadto nieczynne cmentarze przykościelne zlokalizowane przy kościołach w Barkowie – z XIV w., Bychowie – z XIV w., Korzeńsku – XVI w., Radziądzu – z XVIII w. i Powidzku z pocz. XIV w. – przy kościele p.w. św. Jana Chrzciciela i przy ruinie kościoła ewangelickiego, z 2 poł. XIX w., pozostają tylko placami wokół świątyni, niekiedy z pojedynczymi pomnikami.

Wykształcony na przestrzeni wieków dorobek kultury materialnej, którego zasoby przetrwały w gminie do czasów obecnych, również dziedzictwo niematerialne – tradycja, obrzędy, muzyka ludowa, postaci i zdarzenia historyczne - są wyrazem troski władz samorządowych, aby poznały je kolejne pokolenia, dają również podstawę do kreowania nowych propozycji turystycznych, promocyjnych i generujących wzmacnianie lokalnych więzi społecznych.

2. Cel opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Nadrzędnym celem *Programu opieki nad zabytkami gminy Żmigród na lata 2024-2027* jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami – zadania i kompetencje organu gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023, poz. 40 ze zmianami).

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zmianami), która nakłada na gminę następujące obowiązki i uprawnienia:

- a) prawo utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16),
- b) obowiązek uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art.

18 i 19),

c) obowiązek uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20),

d) obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4),

e) przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem oraz powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32 ust.1 pkt 3 i ust. 2),

f) przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2),

g) sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich i budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny (art. 71 ust. 1 i 2)

h) prawo udzielania przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętych uchwałach, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków (art. 81),

i) obowiązek sporządzenia przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust.1).

j) obowiązek sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

4. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawarte zostały w szeregu dokumentach:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.)

Ustawa zasadnicza stanowi fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce. Zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego, zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan

środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa art. 86 ustawy.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840 ze zmianami)

Ustawa stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w kraju, określa politykę zarządzania zabytkami, wyznacza główne zadania państwa i właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe zapisy określają przedmiot, zakres i formy ochrony i opieki nad zabytkami, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, formy ochrony zabytków.

Użyte w art. 3 ustawy określenia oznaczają:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów

i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków (art. 4) polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

W art. 5 zdefiniowane zostało pojęcie opieki nad zabytkami, która sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. Polega ona w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku wraz z jego otoczeniem w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ze względu na bardzo zróżnicowany charakter obiektów, które mogą być zabytkami, w art. 6 przedstawiono przykładowe wyliczenie z podziałem na zabytki nieruchomości, ruchome i archeologiczne. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchomości będące, w szczególności: krajobrazami kulturowymi, układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego, obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, cmentarzami, parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności: dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami, wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi, przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać również nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Ustawa wyróżnia (w art. 7) następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków,
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- 2) uznanie za pomnik historii,
- 3) utworzenie parku kulturowego,
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Zgodnie z art. 36 ust. 1, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16 b i 16 c ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust.1;
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie oraz badania konserwatorskie na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.

Tryb wydawania pozwoleń na prace przy zabytkach określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r., poz. 81).

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r., poz. 40 ze zmianami)

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy, do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m.in. spraw kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2022 r., poz. 2556 ze zmianami)

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r., poz. 1336 ze zmianami)

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków - wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za

usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2023 r., poz. 977 ze zmianami)

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:

- a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),
- b) w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, a nadto określa się obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10 ust. 1 pkt 4 i ust. 2 pkt 4),
- c) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia studium instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu studium, a po sporządzeniu projektu studium uzyskuje opinię m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 11 pkt 2 i pkt 5 lit. c),
- d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),
- e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),
- f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2023 r., poz. 344 ze zmianami)

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę.

Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. Nr z 2023 r., poz. 682 ze zmianami)

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2.

Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należyтым stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Art. 30 ust. 2.

Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7.

Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robot budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 39 ustawy określa, iż:

- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67 ust. 1, 2-4.

Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2023 r., poz. 70 ze zmianami)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na

prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- 1) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385),
- 2) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164).

5. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

5.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

5.1.1. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 przyjęta została Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

W dokumencie wskazano konieczność pełniejszego wykorzystania wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego. Głównym celem *Strategii* jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe, z których cel 2. „Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich” zawiera działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. W ramach tego celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- 1) ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- 2) digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Fundamentalnym warunkiem umożliwiającym aktywne uczestnictwo w kulturze jest dostępność szeroko rozumianego dziedzictwa. Z jednej strony, dziedzictwo to wymaga odpowiedniej ochrony i zachowania, z drugiej zaś stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego.

Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest zatem dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*". Głównym celem dokumentu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Dwa spośród trzech celów szczegółowych mają wpływ na poziom kapitału społecznego w Polsce. Są to:

- Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego,
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa.

Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii. Realizowane będą inicjatywy polegające na inwestycjach w zakresie ochrony i zachowania Pomników Historii oraz rozwoju i promocji związanej z nimi oferty turystycznej. Istotne znaczenie wśród krajowych zabytków odgrywają również obiekty o charakterze sakralnym, które cechuje wysoki poziom artystyczny oraz ponadprzeciętne wartości historyczne i naukowe. Projekt strategiczny pn. *Rozwój turystyki kulturowej* obejmie następujące działania dotyczące zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii:

- Dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania.

W przypadku szlaków kulturowych inwestycje obejmujące kilka lub kilkanaście zabytków znacząco wpłyną na waloryzację krajobrazu kulturowego, eksponując jego unikalne cechy. Elementem przedsięwzięć z tego obszaru będą również prace remontowe i porządkujące najbliższe otoczenie zabytków, co stanowi istotę planowanego programu wsparcia dla szlaków kulturowych.

- Dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami.

Celem tego rodzaju przedsięwzięć będzie zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych w opiekę nad zabytkami i równolegle – wzmocnienie poczucia tożsamości oraz więzi lokalnych składających się na kapitał społeczny.

Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

Projekt strategiczny pn. *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej* ma na celu

realizację działań związanych z szeroko pojętą cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego. Zakres projektu obejmie m.in. następujące działania:

- 1) kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach;
- 2) systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji.

5.1.2. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) przyjęta została Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.

Zadania powiązane z ochroną dziedzictwa kulturowego uwzględnione zostały w dwóch obszarach:

1. E-państwo. Kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny. Kierunek interwencji: Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego. Działania do 2030 r.:

- ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty, inwestycje w dziedzictwo narodowe, (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytków, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO,
- wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym,

narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

5.1.3. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022 przyjęty został Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. W *Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* dokonano ewaluacji Krajowego Programu na lata 2014-2017. Sprawozdanie końcowe z oceny realizacji wybranych elementów Programu zostało zamieszczone na stronie internetowej Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego pod adresem: www.kultura.gov.pl.

Na podstawie wyników ewaluacji i doświadczeń towarzyszących realizacji Programu na lata 2014-2017, przy przygotowywaniu Programu na lata 2019-2022 położono szczególny nacisk na zmiany w warstwie:

- 1) poprawy struktury zarządzania, monitoringu i ewaluacji Programu,
- 2) wyraźnego powiązania wskaźników realizacji Programu z konkretnymi zadaniami, zaplanowanymi jako elementy realizacji kierunków działania i celów szczegółowych.

W przyjętym dokumencie określony został cel główny, jakim jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Celowi głównemu przyporządkowano trzy cele szczegółowe oraz kierunki działania i zadania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym,
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich,
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich,

- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego,
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami,
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

5.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa

5.2.1. Strategia rozwoju województwa dolnośląskiego

Przyjęta przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego Uchwałą Nr L/1790/18 z dnia 20 września 2018 r. *Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030* określa główne cele rozwoju województwa i działania samorządu wojewódzkiego, wśród których uwzględniono zachowanie wartości środowiska kulturowego, kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego.

W dniu 31 października 2018 r. Zarząd Województwa Dolnośląskiego, Uchwałą nr 6146/VI/18, przyjął *Plan Wykonawczy Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030*, zmieniony Uchwałą nr 2978/VI/2020 z dnia 12 listopada

2020 r. Głównym celem Planu Wykonawczego SRWD 2030 jest uporządkowanie działań prowadzących do skutecznej realizacji celów Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030, efektywnego wydatkowania środków krajowych i europejskich oraz ułatwienia monitoringu osiągniętych postępów.

W przeprowadzonej analizie SWOT wskazano mocne strony regionu związane z ochroną dziedzictwa kulturowego:

- zróżnicowany i bogaty pod względem wartości kulturowych i przyrodniczych krajobraz regionu,
- różnorodność zachowanego dziedzictwa kulturowego, w tym duża liczba zabytków o wysokiej klasie artystycznej i znaczeniu historycznym (obiekty na liście UNESCO, Pomniki Historii, parki kulturowe),
- gęsta sieć miast o zachowanym historycznym układzie urbanistycznym i dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi,
- największa w skali kraju liczba zabytków nieruchomych i archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

Wskazano również słabe strony regionu, wśród których wymienia się m.in. znaczną dewastację nieużytkowanych zabytkowych obiektów przemysłowych i kolejowych, negatywne przekształcenia historycznych układów przestrzennych miejscowości, wprowadzanie nowej zabudowy oderwanej od miejscowej tradycji budowlanej oraz modernizację zabytkowych obiektów bez poszanowania znaczenia wartości zabytków.

Założony w *Strategii* cel nadrzędny, określony jako „Harmonijny rozwój regionu i wysoka jakość życia dolnośląskiej społeczności” realizowany będzie poprzez cele strategiczne, wśród których wymieniono „Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego”. Cel operacyjny „Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego” ma być realizowany poprzez:

- wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie,
- wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji,
- wsparcie zagospodarowywania i udostępniania na cele turystyki lub kultury najważniejszych obiektów zabytkowych oraz miejsc historycznych o znaczeniu ponadregionalnym.

5.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego przyjęty został przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego Uchwałą Nr XIX/482/2020 z dnia 16 czerwca 2020 r.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego jest dokumentem kreślącym politykę zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa. Punktem wyjścia do sformułowania tej polityki jest wizja zagospodarowania przestrzennego, stanowiąca jednocześnie cel główny, czyli stan, do którego Samorząd Województwa Dolnośląskiego będzie dążył traktując przestrzeń, jako wspólne dobro. Wizja zagospodarowania przestrzennego brzmi: DOLNY ŚLĄSK 2030: RÓŻNE OBSZARY – JEDEN REGION, RÓŻNE POTENCJAŁY – SPÓJNY ROZWÓJ.

Osiągnięciu wizji zagospodarowania przestrzennego województwa, określającej Dolny Śląsk 2030 jako jeden region rozwijający się w sposób spójny ale złożony z różnych obszarów o odmiennych potencjałach, podporządkowana jest realizacja czterech celów polityki zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa, którym podporządkowano określone kierunki działań. Do ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego odnosi się Cel 2. „Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu”.

Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kulturowego Dolnego Śląska wynika z wielonarodowej i wielowyznaniowej specyfiki regionu. Pod względem liczby zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwo dolnośląskie zajmuje pierwszą pozycję w Polsce. Zasoby te stanowią bardzo istotny czynnik umożliwiający budowanie i utrwalanie tożsamości regionalnej oraz rozwijanie potencjału społecznego i gospodarczego. Zapewnienie ochrony i opieki nad zabytkami należy do kompetencji organów administracji publicznej. Samorząd województwa wykonuje zadania w tym zakresie jako jednostka samorządu terytorialnego odpowiedzialna za ochronę zabytków na terenie województwa oraz jako właściciel zabytków stanowiących mienie województwa.

Najważniejszym zadaniem jest poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz historycznie ukształtowanych miejskich założeń przestrzennych, które pilnie wymagają podjęcia prac ratowniczych. Konieczne jest utrzymanie wartości historycznych świadczących o tożsamości i indywidualnych cechach założeń urbanistycznych, takich jak układ przestrzenny z centralnie usytuowanym rynkiem i dominującymi obiektami, ratuszem,

kościółem oraz kwartałami mieszczącej zabudowy.

Działania służące realizacji kierunku 2.2. „Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu”:

Ustalenia w zakresie polityki Samorządu Województwa Dolnośląskiego

1. Działania służące zapewnieniu ochrony i poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego oraz utrzymaniu wielokulturowej tożsamości regionu, w tym:

- 1) poprawa stanu założeń przestrzennych o zachowanej strukturze urbanistycznej oraz zespołów zabytkowych przez wsparcie finansowe samorządu województwa,
- 2) zachowanie miejsc pamięci utrwalających wielokulturową tożsamość regionu przez wsparcie finansowe samorządu województwa.

2. Wskazanie w Planie obszarów i zespołów zabytkowych wnioskowanych do objęcia ochroną formie parku kulturowego i pomnika historii dla zachowania wartości krajobrazu kulturowego o wysokim znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego.

3. Wspieranie rozwoju systemu regionalnych szlaków turystycznych poprzez:

- 1) opracowanie koncepcji rozwoju systemu regionalnych szlaków turystycznych uwzględnieniem obszarów o niewykorzystanym potencjale turystycznym,
- 2) włączenie regionalnych szlaków turystycznych w udostępnianie zasobów przyrodniczych i kulturowych będących w gestii samorządu województwa,
- 3) poprawę dostępności turystycznej województwa przez integrację regionalnych szlaków z systemem węzłów przesiadkowych komunikacji zbiorowej.

4. Opracowanie zintegrowanej strategii rozwoju regionalnych klastrów turystycznych.

Postulaty kierowane do gmin

1. Uwzględnianie założeń „Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego” w gminnych programach opieki nad zabytkami w celu skoordynowania działań w sferze ochrony zabytków.

2. Wskazywanie w dokumentach planistycznych obiektów i obszarów, które powinny uzyskać ustawową formę ochrony zabytków (wpis do rejestru zabytków lub ujęcie w wojewódzkiej ewidencji zabytków).

3. Realizacja regionalnych szlaków turystycznych oraz powiązanie ich z zasobami przyrodniczymi i kulturowymi gmin z wykorzystaniem systemów lokalnych szlaków turystycznych.

4. Realizacja funkcji turystycznych w ramach rewitalizacji obszarów zdegradowanych.

5.2.3. Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego

Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024 przyjęty został Uchwałą Nr XXXIV/686/21 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 24 czerwca 2021 r.

Program obejmuje realizację zadań w dziedzinie opieki nad zabytkami, do których zobowiązany jest Samorząd Województwa na podstawie ustaw, a wyznaczone działania dotyczą zabytków w znaczeniu ściśle określonym w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Cele i zadania programowe, jakie będą realizowane w latach 2021-2024 zostały ściśle powiązane z przedsięwzięciami określonymi w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030. Prezentowany dokument przedstawia diagnozę stanu dziedzictwa kulturowego w województwie dolnośląskim w ujęciu prospektywnym, układ celów i działań wskazanych do realizacji na lata 2021-2024 oraz ramy wdrażania, w których wskazano podmioty odpowiedzialne za realizację zadań programowych, źródła finansowania oraz zasady monitoringu działań.

Przyjęta w dokumencie wizja rozwoju „Wielokulturowe dziedzictwo Dolnego Śląska stanowi fundament nowoczesnego i otwartego regionu europejskiego” ma być realizowana poprzez cel strategiczny „Zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmacniania tożsamości Dolnego Śląska”, któremu przyporządkowano cele operacyjne, priorytety i działania:

Cel operacyjny 1: „Zintegrowane zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego” obejmuje działania mające na celu poprawę stanu zachowania obiektów zabytkowych, w szczególności poprzez wspieranie zintegrowanych aktywności wielu podmiotów zaangażowanych w zarządzanie i opiekę nad nimi.

Priorytety:

- 1) wsparcie działań związanych z dokumentowaniem zabytków w województwie dolnośląskim;
- 2) wsparcie finansowe działań związanych z ratowaniem i użytkowaniem zabytków;
- 3) budowanie i wzmacnianie współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego.

Cel operacyjny 2: „Wzmacnianie tożsamości i marki regionu poprzez zasoby dziedzictwa kulturowego” obejmuje działania wzmacniające poczucie tożsamości mieszkańców regionu Dolnego Śląska i ich zaangażowania w opiekę nad zabytkami, a także promocję dziedzictwa kulturowego jako integralnej części

marki regionu.

Priorytety:

- 1) kształtowanie tożsamości regionalnej przez działania edukacyjne i promocyjne;
- 2) wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami;
- 3) wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Zabytki nieruchome o najwyższym znaczeniu dla gminy wpisane do rejestru zabytków

BARKOWO

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MARCINA, 1787 r.

Rejestr zabytków nr A/3638/1960 z dnia 24.09.1969 r.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. fil. katolicki p.w. św. Antoniego, 1829 r.

Rejestr zabytków nr A/5861 z dnia 14.02.2013 r.

BYCHOWO

KOŚCIÓŁ FIL. P.W. ŚW. JANA NEPOMUCENA, 1726 r.

Rejestr zabytków nr A/3646/1164 z dnia 02.12.1964 r.

KANCLERZOWICE

SPICHLERZ FOLWARCZNY, pocz. XIX w.

Rejestr zabytków nr A/3641/1540 z dnia 25.02.1966 r.

KORZEŃSKO

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚW., 1722-1725 r.,

ul. Kasztanowa

Rejestr zabytków nr A/3645/1166 z dnia 02.12.1964 r.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. katolicki pom. p.w. św. Jana Pawła II, 1861 r.,

ul. Topolowa

Rejestr zabytków nr A/5995 z dnia 02.03.2016 r.

CMENTARZ EWANGELICKI, 1 ćw. XIX w., ul. Topolowa

Rejestr zabytków nr A/3632/514/W z dnia 26.09.1983 r.

POWIDZKO

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JANA CHRZCICIELA:

a. kościół, 1787-1791 r.,

Rejestr zabytków nr A/3635/1168 z dnia 02.12.1964 r.

b. brama, 4 ćw. XVIII w.,

Rejestr zabytków nr 350/511/1-49 z 1985 r. (rejestr zabytków ruchomych)

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. ruina, 1925 r.

Rejestr zabytków nr A/6182 z dnia 27.10.2020 r.

RADZIĄDZ

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. KAROLA BOROMEUSZA, 1727-1735 r., ul. Szkolna

Rejestr zabytków nr A/3642/1546 z dnia 25.02.1966 r.

ŻMIGRÓD

OŚRODEK HISTORYCZNY MIASTA, XIII w.

Rejestr zabytków nr A/1852/388 z dnia 25.11.1956 r.

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. TRÓJCY, 1597-1607 r., 1723 r., 1871 r., ul. Kościelna

Rejestr zabytków nr A/3640/1171 z dnia 02.12.1964 r.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. fil. katolicki p.w. św. Stanisława Kostki,
1854 – 1858 r., ul. Rybacka

Rejestr zabytków nr A/743 z dnia 28.03.2006 r.

WIEŻA CIŚNIENÍ, ul. Skwer Pionierów Oświaty, 1906 r.

Rejestr zabytków nr A/6181 z dnia 29.07.2020 r.

ZESPÓŁ PAŁACOWY, ul. Parkowa:

a. pałac Hatzfeldów (trwała ruina), 1655-1660 r., 1683 r., 1706-1708 r., 1762-1765 r., 2 poł. XIX w.,

Rejestr zabytków nr A/3636/317 z dnia 18.07.1956 r.

b. wieża kasztelańska, ok. 1560 r., 1640-1643 r., 1831-1847 r.,

Rejestr zabytków nr A/3637/414 z dnia 26.01.1957 r.

c. park, XVII-XIX w.

Rejestr zabytków nr A/3633/423 z dnia 19.10.1978 r.

W rejestrze zabytków figuruje również nieistniejąca stodoła w Radziądzu z poł. XVIII w.; rej. zab. nr 426/W z dnia 19.10.1978 r.

6.2. Wykaz zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków

BARKOWO

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XI – XII w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. MARCINA:

a. kościół, 1787 r.,

b. cmentarz przykościelny, XIV w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO, ob. fil. katolickiego p.w. św. Antoniego:

a. kościół, 1829 r.,

b. cmentarz przykościelny, 1830 r.

CMENTARZ KATOLICKI, XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

DOM NR 1, ok. 1900 r.

ZAGRODA NR 36:

a. dom ludowy, ob. mieszkalny, ok. 1915 r.

b. brama, ok. 1915 r.

DWORZEC KOLEJOWY, ob. dom nr 46, ok. 1905 r.

DOM NR 50, ok. 1920 r.

DOM, ob. plebania nr 68 a, k. XIX w.

SZKOŁA, nr 75, k. XIX w.

BARKÓWKO

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. dom nr 7, 2 poł. XIX w.,

b. dom nr 7a, 2 poł. XIX w.,

c. budynek gospodarczy (obora, spichlerz), k. XIX w.,

d. obora, 1898 r.

ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO:

a. dworzec, ob. dom nr 26, ok. 1910 r.

b. budynek gospodarczy, ok. 1910 r.

DOM NR 3, 2 poł. XIX w.

BOREK

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

STODOŁA w zagrodzie nr 20, k. XIX w.

BORZĘCIN

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w., XIX/XX w.

KAPLICA P.W. ŚW. JADWIGI, 1912 r.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. dom nr 46/46 a, XIX/XX w.

b. obora, pocz. XX w.,

c. magazyn, XIX/XX w.

DOM NR 23, 2 poł. XIX w.

STODOŁA w zagrodzie nr 32, 2 poł. XIX w.

BUKOŁOWO

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY PRZYSIÓŁKA, XIII w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. spichlerz, XIX/XX w.,

b. dom mieszkalno-gospodarczy nr 8, XIX/XX w.

BYCHOWO

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA FIL. P.W. ŚW. JANA NEPOMUCENA:

a. kościół, 1726 r.,

b. cmentarz przykościelny, XIV w.

DOM NR 12, 12 a, 12 b, ok. 1910 r.

ZAGRODA NR 20:

a. młyn, pocz. XX w.,

b. stodoła, k. XIX w.

BUDYNEK MIESZKALNO-GOSPODARCZY NR 87, pocz. XX w.

SZKOŁA, ob. dom nr 90, ok. 1910 r.

CHODLEWO

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

CZARNY LAS

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

DOM NR 5, 1895 r.

DĘBNO

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

DOM NR 19, ok. 1910 r.

LEŚNICZÓWKA, ob. dom nr 23, ok. 1910 r.

DOBROŚLAWICE

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

SZKOŁA, ob. świetlica nr 19, ok. 1915 r.

ZAGRODA NR 37:

a. dom, ok. 1910 r.

b. ogrodzenie z bramą, ok. 1910 r.

GARBCE

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

CMENTARZ EWANGELICKI, 2 poł. XIX w.

ZESPÓŁ MŁYNA NR 5:

a. dom, ok. 1920 r.,

b. młyn parowy, ob. elektryczny, 1921 r.,

c. kotłownia, 1921 r.,

d. budynek gospodarczy, ok. 1920 r.

DOM LUDOWY, ob. mieszkalny nr 63, ok. 1920 r.

GATKA

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

DOM NR 2, XIX/XX w.

DOM NR 4, 2 poł. XIX w.

DOM NR 10, k. XIX w.

STODOŁA w zagrodzie nr 21, 2 poł. XIX w.

REMIZA STRAŻACKA k/ nr 35, ok. 1910 r.

STODOŁA w zagrodzie nr 37, k. XIX w.

GÓRECZKI

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. stodoła, 1899 r.,

b. obora, k. XIX w.

c. spichlerz, ob. budynek mieszkalno-gospodarczy, 1919 r.

GRĄDZIK

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. dom nr 7, ok. 1905 r.,

b. budynek gospodarczy (obora), ob. mieszkalno-gospodarczy nr 17, pocz. XX w,

c. transformator, ok. 1920 r.

DOM NR 13, 2 poł. XIX w.

KANCLERZOWICE

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. dom nr 17, k. XIX w.,

b. czworak nr 17 g, k. XIX w.,

c. spichlerz, pocz. XIX w.,

d. wozownia, k. XIX w.,

e. obora, pocz. XX w.,

f. stodoła, k. XIX w.

SZKOŁA, ob. dom nr 27, 1908 r.

STODOŁA w zagrodzie nr 2, 2 poł. XIX w.

STODOŁA w zagrodzie nr 3, 1899 r.

KARNICE

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

FOLWARCZNY BUDYNEK GOSPODARCZY - obora, chlewnia, spichlerz,

XIX/XX w.

STODOŁA w zagrodzie nr 9, pocz. XX w.

KASZYCE MILICKIE

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór nr 12, 2 poł. XIX w.,
  - b. spichlerz, k. XIX w.,
  - c. stodoła, 1899 r.,
  - d. obora, pocz. XX w.,
  - e. czworak nr 20, pocz. XX w.,
  - f. dwojak nr 29, XIX/XX w.,
  - g. dwojak nr 30, XIX/XX w.
- DOM NR 28, pocz. XX w.

KĘDZIE

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, VIII w.

SZKOŁA, ob. dom nr 19, ok. 1915 r.

DOM NR 21, ok. 1920 r.

DOM NR 32, 2 poł. XIX w.

DOM NR 39, ok. 1900 r.

DOM NR 40, ok. 1900 r.

KLISZKOWICE

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

DOM NR 2, poł. XIX w.

DOM NR 8, k. XIX w.

DOM NR 10, poł. XIX w.

DOM, ob. świetlica nr 12, ok. 1910 r.

DOM NR 14, ok. 1910 r.

KLISZKOWICE MAŁE

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

KORZEŃSKO

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚW., ul.

Kasztanowa:

- a. kościół, 1722-1725 r.,
- b. cmentarz przykościelny, XVI w.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. katolicki pom. p.w. św. Jana Pawła II, 1861 r.,

ul. Topolowa

CMENTARZ KATOLICKI, 2 poł. XIX w., ul. Topolowa

CMENTARZ EWANGELICKI, 1 ćw. XIX w., ul. Topolowa

ZESPÓŁ DWORCA KOLEJOWEGO, ul. Wrocławska 21:

a. dworzec kolejowy, ok. 1915 r.,

b. szalet, ok. 1915 r.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY, ul. Kasztanowa:

a. rządówka, ob. dom nr 50, k. XVIII w.,

b. sześciórak nr 44/46, k. XIX w.,

c. spichlerz, k. XIX w.,

d. obora, k. XIX w.,

e. budynek gospodarczy, k. XIX w.

ul. Kasztanowa

DOM LUDOWY NR 1, k. XIX w.

DOM NR 6, k. XIX w.

DOM NR 9, k. XIX w.

SZKOŁA EWANGELICKA, ob. dom nr 14, k. XIX w.

SZKOŁA, ob. plebania nr 31, ok. 1905 r.

PASTORÓWKA, ob. dom nr 78, k. XIX w.

ul. Powstańców Wielkopolskich

DOM LUDOWY, ob. świetlica nr 6, pocz. XX w.

KSIAŻĘCA WIEŚ

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

STODOŁA w zagrodzie nr 23, ok. 1900 r.

LASKOWA

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

DOM MIESZKALNO-GOSPODARCZY NR 16, 2 poł. XIX w.

ŁAPCZYCE

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ZESPÓŁ PAŁACOWY:

a. pałac nr 9, k. XIX w.

b. oficyna nr 10, 2 poł. XIX w.,

c. obora, k. XIX w.,

d. spichlerz, k. XIX w.

e. park i ogród gospodarczy, XVIII-XIX w.

MORZĘCINO

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ZESPÓŁ DWORSKI:

- a. dwór nr 1, 1 poł. XIX w., k. XIX w.,
- b. budynek gospodarczy, ok. 1910 r.,
- c. budynek gospodarczy, ok. 1910 r.,
- d. sześciorak nr 2, ok. 1920 r.

NIEZGODA

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

DOM NR 50, k. XIX w.

ZAGRODA NR 51:

- a. dom, pocz. XX w.,
- b. stodoła, pocz. XX w.

OSIEK

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

STODOŁA FOLWARCZNA, k. XIX w.

OSIEK MAŁY

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

POWIDZKO

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. JANA CHRZCICIELA:

- a. kościół, 1787-1791 r.,
- b. brama, 4 ćw. XVIII w.,
- c. mur kościelny, XVIII w.,
- d. cmentarz przykościelny, pocz. XIV w.,
- e. plebania nr 25, 1815 r.,
- f. dom nr 28, 1817 r.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA EWANGELICKIEGO:

- a. kościół cmentarny, ob. ruina, 1925 r.,
- b. cmentarz, 2 poł. XIX w.

CMENTARZ KATOLICKI, poł. XIX w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

- a. czworak nr 5, XIX/XX w.,
- b. czworak nr 6, 1897 r.,
- c. stodoła (nr 6), k. XIX w.,
- d. spichlerz (nr 5), XIX/XX w.

e. obora (nr 5), XIX/XX w.

DOM NR 2, pocz. XX w.

WILLA, ob. przychodnia lekarska nr 19, ok. 1920 r.

DOM NR 41, ok. 1910 r.

DOM NR 42, 1918 r.

PRZEDKOWICE

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

PRZYWSIE

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

POSTERUNEK CELNY, ob. dom nr 22, ok. 1922 r.

RADZIĄDZ

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. KAROLA BOROMEUSZA, ul. Szkolna:

a. kościół, 1727-1735 r.,

b. cmentarz przykościelny, 1735 r.,

c. plebania nr 4, k. XIX w.

CMENTARZ EWANGELICKI, 1 ćw. XIX w., ul. Piaskowa

ul. Gajowa

ZESPÓŁ LEŚNICZÓWKI NR 8:

a. leśniczówka, pocz. XX w.,

b. stodoła, pocz. XX w.

ul. Piaskowa

DOM NR 18, 2 poł. XIX w.

ul. Szeroka

DOM NR 6, 2 poł. XIX w.

DOM NR 25, pocz. XX w.

ul. Szkolna

ZESPÓŁ SZKOLNY NR 1:

a. szkoła ewangelicka, ob. dom, 1890 r.,

b. oficyna, 1890 r.

STODOŁA w zagrodzie nr 17, 1 poł. XIX w.

ul. Żmigrodzka

STODOŁA w zagrodzie nr 1, 2 poł. XIX w.

STODOŁA w zagrodzie nr 20, 2 poł. XIX w.

RUDA ŻMIGRODZKA

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

SZKOŁA, ob. kaplica, mieszkanie nr 16, ok. 1920 r.

BUDYNEK GOSPODARCZY w zagrodzie nr 33, 2 poł. XIX w.

SANIE

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

DOM NR 12, 2 poł. XIX w.

ZAGRODA NR 15:

a. dom, pocz. XX w.,

b. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

STODOŁA w zagrodzie nr 20, 2 poł. XIX w.

WĘGLEWO

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. dom nr 2, k. XIX w.

b. dom nr 3, k. XIX w.

c. stodoła z oborą, 1898 r.,

d. spichlerz, 1892 r.,

e. paszarnia z oborą, k. XIX w.

f. brama wjazdowa, k. XIX w.

GOŁĘBNIK w zagrodzie nr 10, pocz. XX w.

WIERZBINA

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ŻMIGRÓD

OŚRODEK HISTORYCZNY MIASTA, XIII w.

HISTORYCZNY UKŁAD URBANISTYCZNY MIASTA WRAZ Z PRZEDMIEŚCIAMI

k. XIII w. (?), XVI w., 2 poł. XVIII w., XIX w., XX w.

ZESPÓŁ KOŚCIOŁA PAR. P.W. ŚW. TRÓJCY, ul. Kościelna:

a. kościół, 1597-1607 r., 1723 r., 1871 r.,

b. brama, pocz. XX w.,

c. szkoła katolicka, ob. dom nr 1/1 a, 1827 r.

d. plebania nr 1 b, 1910 r.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, ob. fil. katolicki p.w. św. Stanisława Kostki,

1854 – 1858 r., ul. Rybacka

CMENTARZ KATOLICKI, pocz. XIX w., ul. Sportowa

KAPLICA CMENTARNA, XIX/XX w., ul. Sportowa

CMENTARZ EWANGELICKI, ob. park, 1804 r., powiększony 1865 r.,

ul. Sienkiewicza

ZESPÓŁ PAŁACOWY, ul. Parkowa:

- a. pałac Hatzfeldów (trwała ruina), 1655-1660 r., 1683 r., 1706-1708 r., 1762-1765 r., 2 poł. XIX w.,
- b. wieża kasztelańska, ok. 1560 r., 1640-1642 r., 1831-1847 r.,
- c. oranżeria, ob. magazyn, 2 poł. XVIII w.,
- d. ogrodzenie z bramą, ok. 1920 r.,
- e. park, XVII-XIX w.

ul. Batorego

SZKOŁA, nr 2, 1908 r.

DOM NR 8, 1 poł. XIX w.

WIEŻA CIŚNIEŃ, 1906 r.

ul. Kolejowa

ROZDZIELNIA GAZU, ob. dom nr 8, pocz. XIX w.

ZESPÓŁ BUDOWLANY DAWNEJ CUKROWNI, ul. Kolejowa 10:

- a. budynek produkcyjny, 2 poł. XIX w.,
- b. budynek administracyjny (?), 2 poł. XIX w.,
- c. kotłownia z kominem, 2 poł. XIX w.

POCZTA, nr 11, ok. 1910 r.

DOM NR 13, ok. 1870 r.

DOM NR 13 a, XIX/XX w.

ul. Konopnickiej

DOM NR 13, k. XIX w.

ul. Kościelna

DOM NR 3, k. XIX w.

DOM NR 4, k. XIX w.

DOM NR 6, k. XIX w.

DOM NR 8, XIX/XX w.

DOM NR 10, pocz. XX w.

ul. Kościuszki

STODOŁA w zespole domu nr 2, k. XIX w.

DOM NR 4, ok. 1910 r.

MŁYN GOSPODARCZY Nr 15 a, pocz. XX w.

ul. Lipowa

DOM NR 3, pocz. XX w.

DOM NR 4, 1914 r.

DOM NR 6, 1878 r.

ul. Mickiewicza

DOM NR 1-15, ok. 1920 r.

DOM NR 2-12, ok. 1920 r.

ul. św. Jana Pawła II

DOM NR 1, 2 poł. XIX w.

DOM NR 19, ok. 1890 r.

DOM NR 27, ok. 1880 r.

DOM NR 33, k. XIX w.

DOM NR 37 a, 2 poł. XIX w.

DOM NR 38, pocz. XX w.

ul. Powstańców Styczniowych

URZĄD CELNY, ob. dom nr 1, 1 ów. XIX w.

DOM NR 4, XIX/XX w.

MAGAZYN w zespole dworca kolejowego, obok nr 4, pocz. XX w.

ul. Poznańska

SIEROCINIEC, ob. Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia nr 1:

a. dom mieszkalny, ok. 1833 r.,

b. ogrodzenie, k. XIX w.

DOM NR 2, pocz. XIX w.

STODOŁA w zespole domu nr 4, XIX/XX w.

DOM NR 9, k. XIX w.

DOM NR 11, pocz. XX w.

DOM NR 13, ok. 1905 r.

ul. Rybacka

DOM NR 15, XIX/XX w.

PASTORÓWKA, ob. szkoła, nr 17, 2 poł. XIX w.

DOM NR 33, ok. 1925 r.

ul. Rzeźnicza

ZESPÓŁ BUDYNKÓW DAWNEJ RZEŻNI MIEJSKIEJ NR 6, ok. 1890 r.

ul. Sportowa

DOM NR 20, pocz. XX w.

ul. Spółdzielcza

DOM NR 2, XIX/XX w.

DOM NR 3, XIX/XX w.

ul. Szklana

DOM NR 4, k. XIX w.

ul. Szkolna

DOM NR 1, ok. 1920 r.

DOM NR 2/4, ok. 1920 r.

SZKOŁA, nr 7, 1903 r.

DOM NR 8/10, ok. 1930 r.

DOM NR 9, ok. 1920 r.

SZKOŁA, nr 11, 1913 r.

DOM NR 12, ok. 1925 r.

DOM NR 13, ok. 1920 r.

ul. Wąska

DOM NR 5, XIX/XX w.

ul. Wiejska

DOM NR 10 a, k. XIX w.

DOM NR 16, pocz. XX w.

DOM NR 18, XIX/XX w.

DOM NR 22, pocz. XX w.

KOLEJOWA WIEŻA CIŚNIENI, 1909 r.

ul. Wileńska

DOM NR 3, 1 poł. XIX w.

DOM NR 8, ok. 1890 r.

ul. Willowa

ZESPÓŁ SZPITALNY NR 4:

a. szpital, 1913 r.,

b. budynek administracyjny szpitala, 1913 r.

SZKOŁA, nr 5, ok. 1925 r.

pl. Wojska Polskiego

DOM NR 1, ok. 1860 r.

DOM, ob. budynek Urzędu Miejskiego nr 2/3, ok. 1830 r.

DOM NR 11, 2 poł. XIX w.

DOM NR 12, 2 poł. XIX w.

DOM NR 15, 2 poł. XIX w.

DOM NR 19, k. XIX w.

pl. Wolności

DOM NR 4, XIX/XX w.

DOM NR 5, XIX/XX w.

DOM NR 6, XIX/XX w.

ul. Wrocławska

DOM NR 13, pocz. XX w.

DOM NR 21, pocz. XX w.

DOM NR 30, XIX/XX w.

DOM NR 45, pocz. XX w.

ul. Zamkowa

DOM NR 2, ok. 1880 r.

DOM NR 5, k. XIX w.

ul. Zielona

ZESPÓŁ DOMU NR 5:

a. dom, pocz. XX w.,

b. stodoła, pocz. XX w.

DOM NR 10/11, ok. 1910 r.

ŻMIGRÓDEK

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI, XIII w.

ZESPÓŁ FOLWARCZNY:

a. czworak, ul. Milicka 2, 1896 r.,

b. sześciorak, ul. Zakładowa 3, k. XIX w.,

c. dom mieszkalno-gospodarczy, ul. Milicka 10, k. XIX w.,

d. obora, cieleńnik, ul. Zakładowa 2, 1892 r.,

e. obora, ul. Zakładowa 2, k. XIX w.,

f. stajnia, ul. Zakładowa 1, k. XIX w.

ul. Główna

STODOŁA w zagrodzie nr 4, pocz. XX w.

ZAGRODA NR 5:

a. dom, pocz. XX w.,

b. stodoła, pocz. XX w.,

c. budynek gospodarczy, pocz. XX w.

DOM NR 7, ok. 1920 r.

DOM NR 11, ok. 1900 r.

STODOŁA w zagrodzie nr 13, pocz. XX w.

STODOŁA w zagrodzie nr 16, pocz. XX w.

STODOŁA w zagrodzie nr 23, 1907 r.

GOSPODA, ob. dom nr 26, ok. 1920 r.

DOM NR 27-27 a, ok. 1920 r.

STODOŁA w zagrodzie nr 43, pocz. XX w.

ul. Milicka

DOM NR 1, ok. 1905 r.

ul. Rawicka

DOM NR 3-3 a, ok. 1920 r.

ul. Wodociągowa

STODOŁA w zagrodzie nr 2, pocz. XX w.

6.3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Żmigród do rejestru zabytków wpisanych jest 7 zespołów zabytków ruchomych, stanowiących wyposażenie i wystrój obiektów sakralnych oraz 1 obiekt pojedynczy.

1. Elementy wyposażenia kościoła par. p.w. św. Marcina w Barkowie wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr B/2051/1-15 decyzją z dnia 22.09.2009 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. rzeźby, obrazy, prospekt organowy. Decyzją z dnia 08.03.2018 r. pod nr rejestru B/2621/1-6 wpisane zostały XVIII-wieczne portale stanowiące elementy wystroju zewnętrznego oraz portal z ok. 1780 r. zdobiący otwór drzwiowy prowadzący z prezbiterium do zakrystii.

2. Elementy wystroju i wyposażenia kościoła fil. p.w. św. Jana Nepomucena w Bychowie wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr B/1947/1-31 decyzją z dnia 01.09.2008 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. XVIII- wieczna ambona, elementy ołtarzy, kropielnica, ławki, dzwon z 1869 r.

3. Wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Korzeńsku wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 349/509/1-43 decyzją z 1984 r. m.in. barokowy ołtarz główny, ołtarze boczne, prospekt organowy, chrzcielnica, konfesjonały, ławki, portal.

4. Wystrój i wyposażenie kościoła par. p.w. św. Jana Chrzyciela w Powidzku wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 350/511/1-49 decyzją z 1985 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. klasycystyczne ołtarze, ambona, chrzcielnica, późnobarokowy prospekt organowy, lichtarze, figura św. Jana Nepomucena z 1865 r. na murze kościelnym.

5. Elementy wystroju i wyposażenia kościoła par. p.w. św. Karola Boromeusza w Radziedzu wpisane zostały do rejestru zabytków pod nr B/1942/1-47 decyzją z dnia 23.07.2008 r., m.in. barokowy ołtarz główny z rzeźbami i obrazami, ołtarze boczne, ambona, chrzcielnica, prospekt organowy z XIX w., barokowe portale

i drzwi.

6. Wyposażenie kościoła fil. p.w. p.w. św. Stanisława Kostki w Żmigrodzie wpisane zostało do rejestru zabytków pod nr 347/399/1-24 decyzją z dnia 09.02.1979 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. neogotycki ołtarz, ambona, prospekt organowy, witraże, portale, drzwi.

7. Wyposażenie i wystrój kościoła par. p.w. św. Trójcy w Żmigrodzie wpisane zostało do rejestru zabytków dwiema decyzjami: nr 346/396/1-45 z dnia 20.10.1978 r. i nr 348/508/1-55 z dnia 11.03.1985 r. W skład wyposażenia wchodzi m.in. neogotycki ołtarz główny, barokowe ołtarze boczne, chrzcielnica, malowidła ściennie, dekoracje stiukowe, konfesjonały, płyty nagrobne, witraże.

8. Obiekt pojedynczy wpisany do rejestru zabytków ruchomych: obraz; rejestr zabytków nr 345/79/1 z dnia 03.03.1972 r.,

6.4. Zabytki archeologiczne

Zabytki archeologiczne są częścią dziedzictwa kulturowego. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 z dnia 9 października 1996 r.) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zgodnie z definicją zastosowaną w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny, to zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem (art. 3 pkt 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Dziedzictwo archeologiczne jest bogactwem kulturowym pozostawionym nam przez przeszłe pokolenia ludzkości, które zamieszkiwały dawniej naszą planetę. Składają się na nie wszelkie materialne ślady ludzkiej egzystencji pozostawione na ziemi, pod ziemią czy w wodzie. Mogą one mieć postać opuszczonych budowli i ich pozostałości, urządzeń osadniczych (np. palenisk, pieców garncarskich, studni, jam zasobowych), cmentarzysk, pól bitewnych, miejsc kultu i warstw ziemi powstałych w wyniku działalności człowieka wraz z wszelkimi przedmiotami z nimi związanymi. Źródła archeologiczne stanowią nieodnawialny depozyt przekazany nam przez przeszłe pokolenia, depozyt, który jesteśmy zobowiązani chronić, mądrze i oszczędnie wykorzystywać dla dobra ogółu i w możliwie jak najmniej uszczuplonym stanie przekazać przyszłym

pokoleniom. Zachowanie dziedzictwa archeologicznego jest ważne dla wszystkich: dla naukowców (archeologów), którzy badając je odtwarzają przeszłość; dla turystów, którzy czerpią wrażenia kontaktu z przeszłością odwiedzając udostępnione do zwiedzania stanowiska archeologiczne, dla młodzieży szkolnej, która zyskuje zrozumienie dziejów ludzkości odwiedzając wystawy muzealne, dla wszystkich, którym dziedzictwo archeologiczne dostarcza odczucia posiadania głębokich korzeni naszej obecnej kultury, którzy z dziedzictwa archeologicznego czerpią poczucie swojej tożsamości kulturowej i związku emocjonalnego z danym miejscem lub regionem.

6.4.1. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Żmigród znajdują się następujące stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków:

1. Przywsie, ob. AZP 70-27, st. 40/1, nr rej. zab. 1100/535/Arch z dnia 20.09.1984 r.

- osada - kultura pucharów lejkowatych, neolit
- osada - epoka brązu
- ? - kultura łużycka, pradzieje
- ? - kultura łużycka, pradzieje

2. Korzeńsko, ob. AZP 70-27, st. 48/9, nr rej. zab. 1102/537/Arch z dnia 20.09.1984 r.

- ? - kultura łużycka
- ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze, X-XIII w.
- ? - pradzieje

3. Dębno, ob. AZP 70-27, st. 49/2, nr rej. zab. 1101/536/Arch z dnia 20.09.1984 r.

- osada - kultura przeworska, okres wpływów rzymskich
- ślad osadnictwa - kultura łużycka
- ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze, X-XIII w.
- ? - pradzieje

4. Dębno, ob. AZP 70-27, st. 56/9, nr rej. zab. 1103/538/Arch z dnia 20.09.1984 r.

- osada – wczesne średniowiecze, X-XIII w.
- osada – pradzieje

5. Dębno, ob. AZP 70-27, st. 58/11, nr rej. zab. 1099/534/Arch z dnia 20.09.1984 r.

- osada - kultura przeworska, późny okres wpływów rzymskich
- osada - pradzieje

6. Dębno, ob. AZP 70-27, st. 59/12, nr rej. zab. 1098/533/Arch z dnia

20.09.1984 r.

- ślad osadnictwa – średniowiecze
- osada - pradzieje

7. Kędzie, ob. AZP 71-26, st. 129/2, nr rej. zab. 4/Arch z dnia 20.03.1964 r.

- ślad osadnictwa – neolit
- grodzisko - kultura łużycka
- ? – wczesne średniowiecze, V okres epoki brązu – halsztat (faza C, środkowo śląska podgrupa trzebnicka)

8. Kędzie, ob. AZP 71-26, st. 130/6, nr rej. zab. 1268/703/Arch z dnia

19.12.1992 r.

- osada - kultura łużycka
- osada - pradzieje

9. Korzeńsko, ob. AZP 71-27, st. 2/10, nr rej. zab. 3 /Arch z dnia 20.03.1964 r.

- grodzisko – wczesne średniowiecze

10. Korzeńsko, ob. AZP 71-27, st. 3/1, nr rej. zab. 106/Arch z dnia 01.04.1965 r.

- osada - kultura łużycka, epoka brązu
- osada – wczesne średniowiecze (faza C/D)

11. Niezgoda, ob. AZP 71-28, st. 16/1, nr rej. zab. 33/Arch z dnia 20.07.1964 r.

- cmentarzysko ciałopalne - kultura łużycka, V okres brązu, halsztat
- cmentarzysko ciałopalne - kultura przeworska, wczesny okres wpływów rzymskich
- mielerz - XVII-XVIII w.

12. Barkowo, ob. AZP 72-26, st. 78/5, nr rej. zab. 1237/672/Arch z dnia

02.08.1991 r.

- osada - kultura łużycka
- osada - kultura przeworska
- osada – pradzieje
- ślad osadnictwa – nowożytność

13. Barkowo, ob. AZP 72-26, st. 95/21, nr rej. zab. 1238/673/Arch z dnia

02.08.1991 r.

- osada - kultura łużycka
- osada - pradzieje
- ślad osadnictwa – nowożytność

14. Kędzie, ob. AZP 72-26, st. 145/5, nr rej. zab. 549/Arch z dnia 30.03.1971 r.

- osada – mezolit
- osada - kultura łużycka, halsztat

15. Karnice, ob. AZP 72-26, st. 147/7, nr rej. zab. 1267/702/Arch z dnia 19.12.1992 r.
- ślad osadnictwa - epoka kamienia
  - osada - kultura łużycka
  - osada – pradzieje
  - osada – wczesne średniowiecze
16. Karnice, ob. AZP 72-26, st. 148/1, nr rej. zab. 1266/701/Arch z dnia 18.12.1992 r.
- osada - kultura łużycka
  - cmentarzysko - kultura przeworska, wczesny okres wpływów rzymskich
  - ślad osadnictwa – pradzieje
  - ślad osadnictwa – nowożytność
17. Łapczyce, ob. AZP 72-26, st. 167/7, nr rej. zab. 1234/669/Arch z dnia 31.07.1991 r.
- ślad osadnictwa - epoka kamienia
  - osada- kultura łużycka
  - osada – pradzieje
18. Łapczyce, ob. AZP 72-26, st. 169/9, nr rej. zab. 1236/671/Arch z dnia 02.08.1991 r.
- osada - kultura przeworska
19. Łapczyce, ob. AZP 72-26, st. 170/10, nr rej. zab. 1232/667/Arch z dnia 01.08.1991 r.
- ślad osadnictwa - epoka kamienia
  - osada - kultura przeworska, późny okres rzymskich
  - osada – pradzieje
20. Łapczyce, ob. AZP 72-26, st. 171/11, nr rej. zab. 1233/668/Arch z dnia 31.07.1991 r.
- osada - kultura przeworska, młodszy okres przedrzymski/wczesny okres rzymski
  - osada – pradzieje
21. Łapczyce, ob. AZP 72-26, st. 173/13, nr rej. zab. 1235/670/Arch z dnia 31.07.1991 r.
- osada - kultura przeworska
  - ślad osadnictwa – pradzieje
22. Żmigródek, ob. AZP 72-27, st. 7/4
- grodzisko – wczesne średniowiecze, nr rej. zab. 9/Arch z dnia 13.04.1964 r.

- osada – średniowiecze
  - punkt osadniczy - kultura łużycka
23. Żmigródek, ob. AZP 72-27, st. 8/6, nr rej. zab. 151/Arch z dnia 07.12.1965 r.
- osada - kultura łużycka, epoka brązu
  - osada - kultura przeworska, wczesny okres wpływów rzymskich
  - osada – wczesne średniowiecze ,X-XIII w.
  - ślad osadnictwa - epoka kamienia
  - osada - kultura łużycka
  - osada kultura przeworska, wczesny okres wpływów rzymskich
  - osada – wczesne średniowiecze, VIII-X w.
  - osada – wczesne średniowiecze, X-XIII w.
24. Żmigród, ob. AZP 72-27, st. 50/1, nr rej. zab. 171/Arch z dnia 06.12.1965 r.
- osada - kultura łużycka, epoka brązu
  - osada - kultura łużycka
  - punkt osadniczy – pradzieje
  - punkt osadniczy – wczesne średniowiecze, X-XIII w.
25. Żmigród/Bychowo, ob. AZP 72-27, st. 51/2, nr rej. zab. 172/Arch z dnia 06.12.1965 r.
- osada - kultura łużycka, epoka brązu
  - osada – wczesne średniowiecze, X-XIII w.
  - osada - kultura łużycka
26. Bychowo, ob. AZP 72-27, st. 52/3, nr rej. zab. 149/Arch z dnia 20.10.1965 r.
- osada - kultura łużycka, epoka brązu
  - osada – pradzieje
  - osada - kultura łużycka
  - osada - kultura przeworska, wczesny okres wpływów rzymskich
27. Bychowo, ob. AZP 72-27, st. 55/7, nr rej. zab. 545/Arch z dnia 13.03.1971 r.
- obozowisko – kultura tardenuaska, mezolit
  - osada – neolit
  - cmentarzysko - kultura łużycka, V okres epoki brązu/halsztat
  - osada - I w. p.n.e.
  - osada - wczesny okres wpływów rzymskich
  - osada – wczesne średniowiecze
  - cmentarzysko - kultura łużycka
28. Bychowo, ob. AZP 72-27, st. 57/9, nr rej. zab. 548/Arch z dnia 25.03.1971 r.

- osada – mezolit
  - osada – neolit
  - osada - kultura łużycka, V okres epoki brązu/halsztat
  - osada – pradzieje
  - osada - kultura łużycka
29. Kędzie, ob. AZP 72-27, st. 64/17, nr rej. zab. 544/Arch z dnia 12.03.1971 r.
- osada – mezolit
  - cmentarzysko - epoka brązu
30. Bychowo, ob. AZP 72-27, st. 65/18, nr rej. zab. 547/Arch z dnia 26.03.1971 r.
- osada – mezolit
  - cmentarzysko - epoka brązu
31. Bychowo, ob. AZP 72-27, st. 66/19, nr rej. zab. 546/Arch z dnia 13.03.1971 r.
- osada – mezolit
  - osada - kultura przeworska, wczesny okres wpływów rzymskich, II-III w.
32. Żmigród, ob. AZP 72-27, st. 157/10, nr rej. zab. 568/Arch z dnia 31.05.1971 r.
- cmentarzysko - kultura łużycka
  - cmentarzysko - kultura łużycka
  - punkt osadniczy – wczesne średniowiecze, X-XIII w.
  - punkt osadniczy – średniowiecze
33. Radziądż, ob. AZP 72-28, st. 2/12, nr rej. zab. 35/Arch z dnia 04.08.1964 r.
- grodzisko stożkowate - XII-XIII w.
34. Ruda Żmigrodzka, ob. AZP 72-28, st. 8/5, nr rej. zab. 361/Arch z dnia 02.08.1968 r.
- osada - kultura łużycka, epoka brązu
  - osada - kultura przeworska, wczesny okres wpływów rzymskich
35. Osiek, ob. AZP 72-28, st. 31/1, nr rej. zab. 34/Arch z dnia 04.08.1964 r.
- osada epoka kamienia
  - osada – wczesne średniowiecze, XI-XIII w.
  - grodzisko – wczesne średniowiecze
  - grodzisko – średniowiecze
  - ślad osadnictwa – pradzieje
  - punkt – osadniczy – nowożytność
36. Łapczyce, ob. AZP 73-26, st. 2/3, nr rej. zab. 1189/624/Arch z dnia 15.12.1967 r.
- osada – pradzieje
  - osada - kultura łużycka

- osada - kultura przeworska, okres rzymski (faza B-C)
37. Kliszkowice, ob. AZP 73-27, st. 6/1, nr rej. zab. 728/Arch z dnia 21.06.1974 r.
- cmentarzysko ciałopalne - kultura łużycka, V epoka brązu – halsztat
  - ślad osadnictwa – pradzieje
38. Borzęcin, ob. AZP 73-27, st. 38/8, nr rej. zab. 1297/732/Arch z dnia 05.05.1993 r.
- ślad osadnictwa - kultura ceramiki sznurowej, neolit
  - punkt osadniczy - kultura przeworska, kultura lateńska
  - punkt osadniczy – pradzieje
  - ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze, X-XIII w.
  - punkt osadniczy - późne średniowiecze
39. Morzęcino, ob. AZP 73-27, st. 56/7, nr rej. zab. 112/Arch z dnia 21.04.1965 r.
- punkt osadniczy - kultura łużycka
  - punkt osadniczy - późne średniowiecze
40. Przedkowice, ob. AZP 73-28, st. 92/1, nr rej. zab. 439/Arch z dnia 30.04.1969 r.
- cmentarzysko ciałopalne - kultura łużycka, V okres epoki brązu – halsztat
  - ślad osadnictwa epoka kamienia
  - cmentarzysko - kultura łużycka
  - ślad osadnictwa - kultura przeworska, wczesny okres wpływów rzymskich
  - punkt osadniczy – wczesne średniowiecze, X-XIII w.
41. Kaszyce Milickie, ob. AZP 73-28, st. 145/1, nr rej. zab. 121/Arch z dnia 03.06.1965 r.
- obozowisko – mezolit
  - ślad osadnictwa – neolit
  - ślad osadnictwa - neolit, dołki grzebalne
  - cmentarzysko ciałopalne kultura łużycka, IV okres epoki brązu – halsztat
  - ślad osadnictwa kultura pomorska
  - cmentarzysko - kultura łużycka
  - ślad osadnictwa - późne średniowiecze

6.4.2. Opis koncentracji stanowisk archeologicznych łącznie z ich funkcją i krótką analizą chronologiczną, uwarunkowania fizjograficzne

Obszar gminy Żmigród został rozpoznany archeologicznie w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). AZP to program badawczy obejmujący swym zasięgiem terytorium całej Polski. Pozwala na dokładne rozpoznanie

zasobów archeologicznych. W swych założeniach obejmuje bowiem kilka etapów badawczych: 1. kwerendę archiwalną w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, 2. badania powierzchniowe.

Należy jednak pamiętać, że baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań czy też weryfikacji badań wcześniejszych. W związku z powyższym dokumentacja stanowisk archeologicznych utworzona metodą AZP jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie.

Na terenie gminy Żmigród zewidencjonowano 858 stanowisk archeologicznych. Poniżej zaprezentowano tabelkę prezentującą zasoby dziedzictwa archeologicznego z terenu gminy Żmigród z uwzględnieniem podziału na fakty osadnicze:

Ilość stanowisk archeologicznych	Ilość faktów osadniczych	Kategorie stanowisk archeologicznych								
		grodziska	dwory	fortyfikacje, zamki	osady, ślady i punkty osadnicze	cmentarzyska	drogi	miejsca	obozowiska	nieokreślone
858	2114	8		1	2030	44	1	1	10	19

Opracowano na podstawie danych z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków we Wrocławiu

Obszar miasta i gminy Żmigród w całości położony jest w zasięgu mezoregionu Kotliny Żmigrodzkiej (318.33) należącej do jednostki regionalnej wyższego rzędu – Obniżenie Milicko-Głogowskie (318.3 – według dziesiątego podziału regionalnego J. Kondrackiego. Kotlina Żmigrodzka stanowi jedno z końcowych zagłębień lodowca środkowo-polskiego stadiu warciańskiego. W jej obrębie wyróżnia się mniejsze regiony (według W. Walczaka):

- Kotlinę Środkowej Baryczy zajmującą północną i środkową część gminy,
- Równinę Prusicką zajmującą większą część południowej części gminy,
- Równinę Czeszowską obejmującą tylko niewielki fragment w południowo-wschodniej części gminy.

Obszar gminy położony jest na wysokości około 100 m n.p.m. i nieznacznie obniża się w kierunku północnym i zachodnim. Teren jest prawie płaski, a jedynym urozmaiceniem rzeźby są wydmy (najczęściej utrwalone) lub płytkie wcięcia dolinek cieków – dopływów Baryczy.

Głównym elementem bogatej sieci hydrograficznej jest rzeka Barycz,

przeptywająca równoleżnikowo przez środek gminy (na północ od miasta Żmigród) oraz jej liczne dopływy, w tym rzeka Orla, przepływająca – również równoleżnikowo – przez północną część gminy. Gęstą sieć wód powierzchniowych wzbogacają ponadto kanały i rowy melioracyjne, a we wschodniej części gminy – zespoły dużych stawów hodowlanych. Największe z nich to: Staw Niezgoda, Stary Staw Łososiowy, Staw Jamnik.

Na obszarze gminy szczególnie duży udział mają mady rzeczne, co uwarunkowane jest geomorfologią obszaru (rozległe powierzchnie holocenijskich den dolinnych). Ponadto, na wyżej wyniesionych terenach (wyższych terasach i równinach peryglacialnych) wykształciły się na piaskach gliniastych lekkich lub piaskach gliniastych gleby pseudobielicowe lub brunatne, a na utworach piaszczysto-żwirowych gleby bielicowe.

Początki kształtowania się osadnictwa grup ludzkich na terenie dzisiejszej gminy Żmigródw sięgają starszej epoki kamienia – paleolitu. Grupy ludzkie, które wówczas dotarły na omawiany teren to gromady łowców podążających za przemieszczającymi się sezonowo na osi północ-południe reniferami. Ślady ich pobytu przetrwały w postaci pojedynczych wyrobów krzemienych (rylce, drapacze, liściaki, rdzenie).

Szereg zmian kulturowych i klimatycznych związanych jest z początkiem holocenu. Na ten okres datuje się środkową epokę kamienia – mezolit. W tym czasie obserwuje się generalne ocieplenie klimatu. Dominującą formą stało się myślistwo typu traperskiego. Polowano na zwierzynę i łowiono ryby w obrębie określonego terytorium, uzupełniając jadłospis zbieractwem roślin dziko rosnących. Ogólnie rzecz biorąc, wszystkie te społeczności prowadziły podobny, półkoczowniczy tryb życia. Tereny rzeczne wraz z rozległymi rozlewiskami i zróżnicowanymi typami lasów stwarzała dogodne warunki dla tego typu gospodarki. Lasy nie stanowiły zwartej pokrywy. Wolne lub prawie wolne od nich były piaszczyste wydmy, które ze względu na suche podłoże i bliskość wody były najdogodniejszym miejscem dla czasowych obozowisk, zakładanych przez ówczesną ludność. Nic więc dziwnego, że okolice dzisiejszej gminy przyciągały grupy łowców – zbieraczy. Na omawianym terenie odkryto dosyć liczne, typowe dla okresu mezolitu, drobne narzędzia wykonane z krzemienia (tzw. mikrolity) oraz obozowiska z okresu mezolitu (w okolicach miejscowości: Bychowo, Gatka, Kaszyce Milickie, Żmigród).

Bardziej ustabilizowane osadnictwo widoczne jest jednak dopiero w młodszej epoce kamienia - neolicie. Neolit przynosi rewolucyjne zmiany

w historii ludzkości. Dotychczasowa gospodarka przyswajająca dzięki opanowaniu uprawy ziemi i hodowli zwierząt, została zastąpiona przez gospodarkę wytwarzającą. Wraz z osiadłym trybem życia pojawiły się takie wynalazki jak: stałe budownictwo mieszkalne i gospodarcze, umiejętność lepienia i wypalania naczyń glinianych, znajomość tkactwa itp.

Pierwszą kulturą w pełni neolityczną była kultura ceramiki wstęgowej. Ludność tej kultury zakładała swoje osiedla na żyznych terasach rzecznych, na czarnych i brunatnych ziemiach. Lokowali na nich stałe osady składające się z długich, prostokątnych domów. Zajmowali się głównie uprawą roli oraz hodowlą.

Większe skupiska ludzkie z okresu neolitu na terenie dzisiejszej gminy wiążą się z kulturą pucharów lejkowatych. Ówczesna ludność zamieszkiwała niewielkie osady, położone na łagodnych stokach wydmowych wzniesień. Zajęcia gospodarskie ogniskowały się głównie wokół uprawy zbóż oraz hodowli zwierząt. Obecność ludności kultury pucharów lejkowatych na terenie dzisiejszej gminy poświadczają znaleziska z okolic miejscowości Borek i Przywsie.

Znane są również z terenu gminy Żmigród pozostałości osadnictwa kolejnej kultury z okresu neolitu, czyli kultury ceramiki sznurowej (okolice miejscowości Borzęcin)

Z upowszechnieniem się nowego materiału (brązu) wiąże się dalszy rozwój gospodarczo-cywilizacyjny w epoce brązu. Docierał on na te tereny drogą wymiany z południa Europy, zwiększając rolę handlu i powodując przenikanie się wpływów. Z II okresu epoki brązu pochodzi cmentarzysko kurhanowe zlokalizowane w okolicach miejscowości Morzęcino. W środkowym i późnym okresie epoki brązu zaczęła się rozwijać kultura łużycka, zaliczana do wielkiego kompleksu kultur popielnicowych, rozprzestrzeniających się stopniowo z centrum naddunajskiego na rozległe tereny Europy.

W VII w p.n.e. rozpoczyna się na dzisiejszych ziemiach polskich epoka żelaza. Obok wyrobów brązowych, których udział systematycznie maleje, pojawiają się wówczas wyroby żelazne.

Osadnictwo kultury łużyckiej na terenie dzisiejszej gminy Żmigród jest bardzo bogato reprezentowane. Wystarczy wspomnieć o grodzisku wzniesionym przez ludność tej kultury w okolicach miejscowości Kędzie oraz bardzo licznych osadach. Ponadto cmentarzyska ludności kultury łużyckiej zidentyfikowano między innymi w okolicach miejscowości: Bychowo, Dobrosławice, Kaszyce

Milickie, Kędzie, Kliszkowice, Łapczyce, Niezgodą, Powidzko, Przedkowice, Żmigród.

Pod koniec okresu halszackiego rozpoczyna się stopniowy rozkład kultury łużyckiej, spowodowany prawdopodobnie kryzysem gospodarczym wywołanym pogorszeniem się klimatu oraz zbytym wyeksploatowaniem środowiska naturalnego. Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym był najazd Scytów. Osłabiona ludność kultury łużyckiej była stopniowo podbijana lub kolonizowana przez pokrewne im ludy tworzące kulturę pomorską (cmentarzyska związane z ludnością tej kultury odkryto w miejscowości Żmigród i Sanie).

Początek wieku IV p.n.e. wiąże się z masowym upowszechnieniem się żelaza jako podstawowego surowca, ujednoczenia używanych ozdób, narzędzi, broni, przedmiotów codziennego użytku. Wykształciła się wówczas tzw. kultura przeworska. Miało to miejsce w późnym okresie lateńskim (młodszy okres przedrzymski). Rozwijala się ona następnie w kolejnym okresie – wpływów rzymskich. Na obszarze dzisiejszej gminy notujemy bardzo liczne stanowiska kultury przeworskiej. Osady znane są na przykład z miejscowości: Barkowo, Borek, Bychowo, Chodlewo, Dębno, Garbce, Kanclerzowice, Kaszyce Milickie, Korzeńsko, Łapczyce, Morzęcino, Niezgodą, Przedkowice, Radziądz, Ruda Żmigrodzka, Żmigródek. Natomiast cmentarzyska zidentyfikowano w okolicach miejscowości: Gatka, Karnice, Niezgodą.

Na przełomie IV i V w. n.e. większość obszarów obecnych ziem polskich przeżywa głęboki kryzys kulturowy, osadniczy i gospodarczy. Związane jest to prawdopodobnie załamaniem się dotychczasowej sytuacji politycznej Europy w wyniku najazdu Hunów. Najazd ten wywołał masowe przesunięcia ludności zamieszkującej jej środkową część oraz zlikwidował wpływ Cesarstwa Rzymskiego. Rozpoczął się okres wędrówek ludów. Bezpośrednim tego skutkiem było zahamowanie trwającego kilka wieków rozwoju gospodarczego i społecznego.

Począwszy od VI w. n. e. wkraczamy w nowy okres dziejów zwany wczesnym średniowieczem. Gęstość osadnictwa w tym okresie jest raczej niewielka. Znaczny rozwój gospodarczy, społeczny i kulturowy zaczął się w wieku VIII. W ciągu IX i X wieku kształtowały się podstawy terytorialne przyszłego państwa polskiego. Powstały wówczas grody – siedziby przedstawicieli władzy, ośrodki gospodarcze i być może załężki przyszłych miast. Z terenu gminy Żmigród znamy liczne grodziska datowane na okres wczesnego średniowiecza. Zidentyfikowano je w okolicach miejscowości:

- 1) Kędzie (datowane na IX-X w., XI-XII w.). Grodzisko znajduje się 0,4 km od wsi na północny-wschód, na podmokłych łąkach w zakolu Baryczy. Grodzisko zniszczone przez orkę. Ma kształt nieregularnego owalu, wydłużonego na osi E-W ok. 220 m, z kolei na osi N-S ok. 165 m. Majdan nierówny. Wał zachował się w części zachodniej na odc. 100 m. Szer. rozsypiska to 12-18 m.
- 2) Korzeńsko (datowane na XI w.). Stanowisko znajduje się 1,2 km na północny zachód od wsi, na terenie podmokłym w dolinie rzeki Orla i Masłówka Grodzisko założone na planie owalu o wymiarach ok. 50 m na osi E-W oraz ok. 62 m na osi N-S. Wały o konstrukcji drewniano-ziemnej zachowały się na 3/4 obwodu. Szerokość rozsypiska wynosi od ok. 10 do ok. 12 m. Obiekt otoczony fosą o szer. do 8 m.
- 3) Osiek (datowane na XIII w.). Grodzisko znajduje się ok. 0,75 km na północ od wsi, z lekkim odchyleniem na wschód, w pradolinie rzeki Baryczy. Grodzisko założone na planie nieregularnego owalu, wydłużonego na osi wschód - zachód. Obiekt jest poważnie zniszczony. Jego długość z rozsypiskiem wału wnosi ok. 100 m, maksymalna szer. 65 m, szer. wału u podst. ok. 3 m. Wysokość wału od strony wewnętrznej 1 m, a zewnętrznej 2 m.
- 4) Radziądz/Szarzyzna (grodzisko stożkowate datowane na XII-XIII w.). Grodzisko położone 0,15 km na północ od wsi, na wzniesieniu o wys. 90 m n.p.m., przy stawie, w pradolinie Baryczy. Grodzisko założone na planie nieregularnego owalu, lekko wydłużonego na osi E-W, o wym. 40 x 65 m. Obiekt częściowo zniszczony. Powierzchnia grodu ok. 0,26 ha.
- 5) Żmigródek (grodzisko datowane na X-XII w. i XII-XIII w.). Grodzisko jest położone na północny wschód od wsi, przy skraju lasu, w pradolinie Baryczy. Grodzisko poważnie zniszczone, założone zostało na planie zbliżonym do koła o średnicy maksymalnej (łącznie z rozsypiskiem wału) ok. 50 m. Zachował się odcinek wału o długości 70 m. W części północnej widoczne są ślad fosy. W Żmigródku znajduje się jeszcze jedno grodzisko, całkowicie zniwelowane przed 1930 r., datowane na okres wczesnego średniowiecza (?). Stanowisko położone ok. 1,4 km od wsi, na północny wschód, w pradolinie Baryczy.
- 6) Żmigród (datowane na XI/XII – XIII w.). Na podstawie informacji zawartych w źródłach pisanych przypuszcza się, że gród znajdował się na terenie obecnego miasta. Obecnie obiekt całkowicie zniszczony. W miejscu grodu w 1253 roku założono miasto lokacyjne. Gród jest poświadczony pierwszy raz w bulli papieskiej z 1154/1155 r. Komes Wojśław darował biskupstwu wrocławskiemu wieś położoną nad przeprawą Żmigród (na rzece Barycz) wraz z przyległymi

wioskami. Natomiast pierwsza murowana warownia na terenie dzisiejszego zespołu pałacowo-parkowego w Żmigrodzie powstała najprawdopodobniej w XIV w. Obiekt ten posiadał wieżę, mury i fosę. Należał on naprzemiennie do biskupów wrocławskich, książąt oleśnickich oraz stanowił własność rycerską.

Obraz dynamiki rozwoju osadniczego z okresu wczesnego średniowiecza, nie zmienia się także w późnym średniowieczu (między innymi grodzisko stożkowate z okresu późnego średniowiecza z miejscowości Łapczyce). W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytnie występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XV – XVI w.

6.4.3. Stan zachowania zabytków archeologicznych oraz istotne zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom. Z każdym rokiem, wraz z rozwojem techniki, intensyfikacją działalności przemysłowej, gospodarczej, rolniczej rośnie stopień ich zagrożenia oraz pojawiają się nowe.

W myśl art. 6 pkt 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, może bowiem okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska.

Stan zachowania stanowisk archeologicznych na terenie gminy Żmigród wynika w dużej mierze z konsekwencji współczesnych perturbacji osadniczych, zwłaszcza rozwoju nowego osadnictwa.

Dużym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są przede wszystkim:

- inwestycje budowlane i przemysłowe, zwłaszcza rozwój budownictwa mieszkalnego i przemysłowego oraz budowa i rozbudowa dróg na terenie gminy oraz dróg dojazdowych do pól,
- rozbudowa sieci wodociągowych i kanalizacyjnych,
- wszelkiego typu eksploatacje zasobów naturalnych;

[Na terenie gminy występują następujące udokumentowane złoża kopalin:

- Folwark – 14685 KN (powierzchnia 21,87 ha, kruszywo naturalne – piasek),
- Borzęcin – 4695 GZ (powierzchnia 2350 ha, gazy ziemne oraz gazy ziemne z pól gazowych),
- Bychowo – 17144 KN (powierzchnia 5,24 ha, kruszywo naturalne – piasek),
- Bychowo I – 17628 KN (powierzchnia 2,66 ha, kruszywo naturalne – piasek),
- Borek – 17575 KN (powierzchnia 14,61 ha, kruszywo naturalne – piasek),
- Laskowa – 4133 KN (powierzchnia 0,88 ha, kruszywo naturalne – piasek),
- Laskowa II – 6872 KN (powierzchnia 14,15 ha, kruszywo naturalne – piasek),
- Radziądz – 4694 GZ (powierzchnia 654 ha, gazy ziemne oraz gazy ziemne z pól gazowych).

Na obszarze gminy Żmigród zostały również ustanowione obszary górnicze: Folwark, Borzęcin II, Bychowo, Bychowo I, Borek, Laskowa V, Radziądz].

Gmina Żmigród jest gminą o charakterze miejsko-wiejskim. Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych jest także działalność rolnicza, a zwłaszcza głęboka orka. Natomiast najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na nieużytkach, terenach niezabudowanych oraz terenach zalesionych.

Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytny.

Do innego rodzaju zagrożeń należy działalność nielegalnych poszukiwaczy. Zagrożają oni przede wszystkim cmentarzyskom oraz stanowiskom o własnej formie krajobrazowej, jak grodziska czy fortyfikacje ziemne oraz pozostałości z okresu II wojny światowej.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych ujętych w ewidencji zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru

zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na ich terenie, a prace porządkowe prowadzone w ich obrębie wymagają uzgodnienia z Dolnośląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

7. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne, w rozumieniu Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (ang. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*), której tekst został przyjęty w Paryżu na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., odnosi się do współcześnie praktykowanych zjawisk kulturowych przekazywanych z pokolenia na pokolenie. Zaliczają się do nich:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- wiedza o przyrodzie i wszechświecie oraz związane z nią praktyki,
- umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Dziedzictwo niematerialne przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody, jest źródłem poczucia świadomości, ciągłości i tożsamości. Tereny gminy przez kilka wieków pozostawały poza strukturami państwa polskiego, a mieszkańcy należeli do innego kręgu kulturowego. Po II wojnie światowej nastąpiła wymiana tutejszej ludności i ciągłość kulturowa została przerwana. Dziedzictwo niematerialne powojennych przesiedleńców różniło się od dziedzictwa autochtonów, jednak z czasem różnorodność kulturowa przenikała się wzajemnie, ulegała przeobrażeniom jedne elementy zapożyczając, a inne eliminując. Wspólny pozostał tradycyjny system wartości oparty na Dekalogu - dom, rodzina, praca, wiara, ale też uczciwość, sprawiedliwość, szacunek dla innych ludzi, gościnność i kontakty międzyludzkie oraz wierność tradycji zaznaczona przez pielęgnowanie mowy przodków i dbałość o miejsca kultu. Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest wielkim dobrem i bogactwem każdego narodu, a także grupy, wspólnoty, jednostki.

Dziedzictwo kulturowe gminy upowszechniają placówki kultury, stanowiące Zespół Placówek Kultury w Żmigrodzie. W jego skład wchodzi m.in. Żmigrodzki Ośrodek Kultury, Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna im. A. Kamińskiego wraz z 4 filiami w Barkowie, Powidzku, Korzeńsku i Radziądu,

Zespół Pałacowo-Parkowy. ZPK organizuje cykliczne imprezy, związane zarówno z rozwojem kulturalnym, sportowym, jak i szerzeniem lokalnej tradycji i historii, zaspokajają również potrzeby czytelnicze. Przy Zespole Placówek Kultury działają też zespoły ludowe: kapela ludowa „Dyszel”, powstała w 1981 r., która w swoim repertuarze ma pieśni ludowe z różnych regionów Polski, pieśni obrzędowe, przyśpiewki, a także własne aranżacje. Tradycją stało się już przygotowywanie przez zespół "Dyszel" obrzędu dożynkowego w gminie Żmigród oraz funkcjonuje znacznie młodszy, założony w 2015 r. Zespół Ludowy „Zielona Łączka”, mający w repertuarze piosenki ludowe, patriotyczne i inne, prezentując je podczas różnego rodzaju imprez m.in. Dożynki, Dzień Seniora czy Dzień Kobiet.

Funkcjonujące Towarzystwo Miłośników Ziemi Żmigrodzkiej jest również organizatorem przedsięwzięć wspierających podtrzymywanie i propagowanie kultury oraz tradycji.

Przy współpracy wielu partnerów organizowane są różne uroczystości i imprezy np. Jarmarki Bożonarodzeniowy i Wielkanocny, Orszak Trzech Króli, Boże Ciało, Dożynki Gminy Żmigród, Rajd Rowerowy Doliną Baryczy, Żmigrodzki Festiwal Karpia i Lasu "Karp w Lesie", Żmigrodzkie Dni Smoka, Żmigrodzki Bieg Smoka, Bitwa Żmigrodzka, Żmigrodzki Maraton Na Raty Nordic Walking, Żmigrodzki Festiwal Kwiatów, Bobowianki - Święto Bobu, Piknik integracyjny, Wyścig kolarski Grand Prix Doliny Baryczy, Światowy Dzień Sybiraka, Narodowe Święto Niepodległości, Koncerty plenerowe - z różnych okazji, które są nie tylko widowiskowym elementem krajobrazu kulturowego, odnoszą się także do tradycji i lokalnych zwyczajów oraz są czynnikiem umacniającym tożsamość lokalną. Nie ma bowiem lepszej możliwości budowania tożsamości lokalnej oraz kształtowania emocjonalnych postaw wobec swojej miejscowości i do sprzyjania kreatywności społecznej, niż opartych na wartościach jej dziedzictwa kulturowego, który jest dobrą podstawą do tworzenia wizerunku miejscowości, a atrakcyjny wizerunek przyciąga kapitał ludzki i finansowy. Imprezy te nie tylko dostarczają rozrywki, ale również edukują, promują i propagują tradycje.

W wielu domach są nadal pielęgnowane tradycje świąteczne, religijne i eksponowane z tym pamiątki, kultywowane stare zwyczaje - inne w domach repatriantów z Wilna czy Lwowa, a jeszcze inne w domach osiedleńców z Wielkopolski, Małopolski Wschodniej czy Górnego Śląska. Nadal praktykuje się domowe przetwarzanie żywności, w tym z wykorzystaniem lokalnych produktów m.in. związanych ze średniowieczną tradycją rybactwa śródlądowego regionu np. karp milicki z Gospodarstwa Rybackiego „Ruda Żmigrodzka”; używa się

tradycyjnych sprzętów, starsi rozmawiają zanikającą już gwarą z miejsca pochodzenia osadników, a lokalni wytwórcy produkują artystyczne wyroby.

Ogromny zasięg kultury masowej i postęp cywilizacyjny wpłynęły na dyskredytację dawnych wzorów i modeli życia społeczności lokalnych. Dlatego warto uwzględnić ten temat w scenariuszach organizowanych imprez, ofertach, pokazach itp. Innym, bardzo ważnym elementem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzenie na szeroko zakrojoną skalę działań związanych z edukowaniem przede wszystkim młodego pokolenia w zakresie tej tematyki. Dziedzictwo kulturowe akumuluje i przechowuje wielorakie wartości: intelektualne, moralne, społeczne, religijne czy estetyczne. Związek człowieka z dziedzictwem regionu jest wartością, którą należy głównie młodym ludziom uświadamiać, co z pewnością zaowocuje kształtowaniem się w nich poczucia własnej tożsamości, a co za tym idzie, postawą zaangażowania w sprawy związane z codziennym życiem wspólnoty, a także otwarciem się na inne społeczności i kultury.

Heraldyka samorządowa również odnosi się do dziedzictwa kulturowego, bowiem herb gminy nawiązuje do najstarszej zachowanej pieczęci miejskiej z poł. XIV w. Przyjęty Uchwałą Nr 0007.XXXVIII.476.2022 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 22 czerwca 2022 r. zmieniającą Uchwałę w sprawie nadania Statutu Gminy Żmigród, herb przedstawia: „w polu czerwonym na wzgórzu zielonym wieża srebrna z trzema blankami i trójkątnym daszkiem błękitnym, zwieńczonym krzyżem na kuli złotymi, przez bramę przechodzi w lewo skrzydlaty smok o dwóch łapach, z głową zwróconą wstecz i zawiniętym ku dołowi ogonie, zielony.”

Z historią Żmigrodu związanych jest wiele legend, w tym zebranych w książce „Dolina Baryczy – legendy, zabytki, kultura”, a jedna z ważniejszych opowiada o tym, jak chłopiec uwolnił wioskę od potwora, którym był wielki wąż o łbie smoka. Od legendy tej ma wywodzić się obecna nazwa gminy.

Nazwa miasta składa się z dwóch polskich słów żmija oraz gród i oznacza „gród żmij”. Wywód ten przedstawił śląski pisarz Konstanty Damrot w swojej pracy o znaczeniu nazw na Śląsku wydanej w 1896 r. w Bytomiu. Zanotował on nazwę miasta w polskim brzmieniu „Żmijgród” podając jej znaczenie „*von žmija – Schlange und gród – Burg*”. Pogląd ten podzielał również polski językoznawca Stanisław Rospond. Niektórzy utożsamiają nazwę żmija ze staropolskim określeniem smoka, którego wizerunek utrwalono w herbie miasta.

Dziedzictwo kulturowe promowane jest na stronach internetowych

i facebook-owych gminy, poszczególnych sołectw i organizacji pozarządowych oraz publikacji, wydawanych m.in. przy wsparciu finansowym Gminy Żmigród.

8. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego

8.1. Uwarunkowania wynikające ze „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest aktem planowania ogólnego. Jest to jedyny obligatoryjny dokument planistyczny opracowywany dla całej gminy w jej granicach administracyjnych. Określa jej perspektywiczną politykę przestrzenną i filozofię rozwoju oraz interesy publiczne, które mają być współrealizowane przez innych uczestników zagospodarowania przestrzennego.

Pierwsza część *Studium*, dotycząca uwarunkowań, to podsumowanie stanu istniejącego w momencie ogłoszenia o przystąpieniu do jego opracowania. Ta część uwzględnia istniejące zagrożenia, wskazuje na dotychczasowe przeznaczenia, zagospodarowania, ład przestrzenny, stan środowiska, przyrodę i krajobraz kulturowy oraz stan dziedzictwa kulturowego.

Druga część *Studium* dotyczy kierunków zagospodarowania przestrzennego, a odnośnie do środowiska kulturowego wskazuje na ewentualne planowane jego przekształcenia oraz na kierunki ochrony. W części *Studium* odnoszącej się do kierunków zagospodarowania przestrzennego, w sposób szczególny uwzględnia się:

- ustalenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*,
- ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami,
- metody zapobiegania lub ograniczenia zagrożeń dla zabytków,
- zasady użytkowania zabytków oraz ochronę zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ich otoczenia oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Żmigród przyjęta została Uchwałą Nr XII/73/07 Rady Miejskiej z dnia 27 września 2007 r. ze zmianami.

Studium jako akt planowania kształtującego politykę przestrzenną gminy wyodrębnia cele, uwarunkowania i kierunki zagospodarowania przestrzennego, które doprowadzą do wykorzystania wszystkiego co cenne i niepowtarzalne dla rozwoju gminy. Należy tu wymienić walory przyrodnicze i krajobrazowe, wartości kulturowe, zasoby materialne i inicjatywy lokalne, jak również warunki wynikające z położenia gminy, jej powiązań administracyjnych i gospodarczych.

W części „B” „Uwarunkowania rozwoju przestrzennego”, rozdz. 6. „Środowisko kulturowe” zamieszczono wykazy zabytków wpisanych do rejestru oraz ujętych w ewidencji zabytków, wyznaczono strefy ochrony konserwatorskiej:

1. Strefa „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej

Strefą „A” obejmuje się obszar, na którym elementy dawnego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie, zabudowa, zachowały się w stanie nienaruszonym lub został on jedynie nieznacznie zniekształcony. W tej strefie zakłada się pierwszeństwo wymagań konserwatorskich przy realizacji robót budowlanych i innych zmianach zagospodarowania. Działania konserwatorskie w tej strefie zmierzają do zachowania, uczynienia historycznego układu przestrzennego i konserwacji jego elementów takich jak rozplanowanie ciągów komunikacyjnych, nawierzchnie, historyczna linia zabudowy, kompozycja wnętrza urbanistycznych, układy zieleni zabytkowej, cieków i zbiorników wodnych.

2. Strefa „B” ochrony konserwatorskiej

Strefa „B” obejmuje obszary, w których dawny układ funkcjonalno-przestrzenny zachował się w stosunkowo dobrym stanie. Szczególnie dotyczy to rozplanowania i bryły budynków oraz ich powiązania z otoczeniem. Wszelkie podejmowane działania winny być ukierunkowane na zachowanie kluczowych składników historycznego rozplanowania takich jak m.in. układ ciągów komunikacyjnych i zagospodarowanie działek siedliskowych. Dotyczy to także działań restauracyjnych i modernizacyjnych zabudowy o walorach kulturowych.

3. Strefa „K” ochrony krajobrazu kulturowego

Strefa „K” obejmuje tereny harmonijnego współistnienia krajobrazu przyrodniczego z historyczną zabudową. Działania polegające na ochronie elementów tej strefy polegają przede wszystkim na ochronie krajobrazu naturalnego zintegrowanego przestrzennie z założeniem historycznym. Służą temu również zachowanie niektórych form i sposobów użytkowania terenów. Ochronie podlegają w szczególności aleje, szpalery i zadrzewienia śródpolne, rozłogi pól, groble, stawy, przebieg cieków wodnych oraz układ dróg.

4. Strefa „E” ochrony ekspozycji

Strefa „E” ochrony ekspozycji układu zabytkowego obejmuje obszar stanowiący zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołów lub obiektów zabytkowych o szczególnych wartościach krajobrazowych. Działania konserwatorskie na tym obszarze polegają m.in. na ustaleniu nieprzekraczalnych gabarytów zabudowy zharmonizowanej z zespołem zabytkowym bądź ograniczeniu lub wykluczeniu zabudowy i innych elementów wysokościowych lub

dysharmonizujących.

5. Strefa "W" ścisłej ochrony archeologicznej

Strefa „W” ścisłej ochrony archeologicznej wyznaczona została dla stanowisk archeologicznych charakteryzujących się własną formą krajobrazową oraz ich otoczenia. Obiekty o zachowanej formie krajobrazowej, dla których wyznaczono strefę „W” wyłączone są ze wszelkiej działalności inwestycyjnej, która mogłaby naruszyć ich specyficzną formę.

6. Strefa „OW” obserwacji archeologicznej

Strefy „OW” ochrony zabytków archeologicznych obejmują tereny o stwierdzonej lub domniemanej zawartości reliktywów archeologicznych (w sąsiedztwie nagromadzenia udokumentowanych stanowisk archeologicznych). Dotyczy to wszystkich miejscowości położonych na terenie gminy o metryce średniowiecznej i nowożytnej oraz obszarów o zachowanych reliktywach pradziejowego i historycznego osadnictwa.

W części „C” „Kierunki rozwoju przestrzennego”, w rozdz. 18 przedstawiono zasady ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego:

1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków – podlegają rygorom prawnym wynikającym z treści ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zakłada się pierwszeństwo wymagań konserwatorskich przy realizacji robót budowlanych oraz innych zmianach zagospodarowania i użytkowania obiektów. Należy dążyć do pełnej rewaloryzacji zabytków. Wszelkie działania podejmowane przy zabytkach wymagają pozwolenia konserwatora zabytków.

2. Obiekty ujęte w ewidencji zabytków. Ewidencja zabytków obejmuje obiekty nieruchome powstałe przed 1945 r., w których późniejsza działalność nie zatarała cech świadczących o ich historycznym rodowodzie, stanowiące charakterystyczne przykłady działalności budowlanej dawnych epok lub posiadające znaczące w skali lokalnej walory artystyczno - architektoniczne.

Dla budynków obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- zachowanie historycznej formy (bryła, kształt, geometria) oraz zastosowanie tradycyjnych materiałów budowlanych,
- zaleca się, aby nowa zabudowa realizowana w bezpośrednim sąsiedztwie tych obiektów nie naruszała ich zabytkowych walorów,
- zachowanie kształtu i rozmieszczenia otworów zgodne z historycznym wizerunkiem budynku, zachowanie detalu architektonicznego,

- stosowanie kolorystyki i materiałów nawiązujących do tradycyjnych lokalnych rozwiązań,
- montaż elementów instalacji technicznych nie powinien obniżać wartości zabytkowej obiektu,
- obowiązuje historyczny rodzaj pokrycia dachowego (dachówka ceramiczna lub cementowa w kolorze ceglastym matowym) w obiektach historycznych, które posiadały inne niż ceramiczne obowiązuje pokrycie historyczne właściwe dla danego obiektu,
- zakazuje się umieszczania reklam i innych tablic nie związanych bezpośrednio z danym obiektem i stanowiących na obiekcie lub obszarze element obcy.
- inwestycje wymagają uzgodnienia z Dolnośląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie zgodnym z wymogami przepisów odrębnych.

Dla urządzeń technicznych trwale związanych z miejscem posadowienia (wiadukty kolejowe, mosty drogowe itp.) podstawowymi wymogami konserwatorskimi są:

- zachowanie tych urządzeń oraz ich formy,
- utrzymanie ich w należyтым stanie technicznym.

Dla obszarów ujętych w ewidencji zabytków (historyczny układ urbanistyczny miasta Żmigród wraz z przedmieściami, historyczne układy ruralistyczne wsi, przysiółków i zespołów zabudowy) obowiązują następujące wymogi konserwatorskie:

- należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego, tj. rozplanowanie dróg, linie zabudowy, kompozycje wnętrz urbanistycznych, kompozycje zabudowy, zespoły zabudowy oraz kompozycje zieleni,
- nowa zabudowa powinna być zharmonizowana z historyczną kompozycją przestrzenno-architektoniczną w zakresie lokalizacji, rozplanowania, skali, ukształtowania bryły, w tym kształtu i wysokości dachu, poziomu posadowienia parteru, formy architektonicznej, formy i podziałów otworów okiennych i drzwiowych, materiału oraz nawiązywać do historycznej zabudowy miejscowości,
- adaptować – do nowych potrzeb – zachowane obiekty o walorach zabytkowych,
- forma zewnętrzna nowej zabudowy, w tym nachylenie i pokrycie dachu, stosowane na zewnątrz budynków materiały i ich kolory – powinna nawiązywać

do architektury budynków w sąsiedztwie; dotyczy to także ogrodzeń, elementów małej architektury, nawierzchni ulic, chodników, placów itp.,

- wysokość nowej zabudowy powinna nawiązywać do wysokości budynków w sąsiedztwie i nie może jej przekraczać,
- granice obszarów ujętych w ewidencji zabytków należy wyznaczyć w oparciu o historyczne zasięgi założeń architektonicznych wraz z przynależnymi działkami oraz w sposób uwzględniający obecne podziały geodezyjne przedmiotowego terenu, a także logiczne względem istniejących ciągów komunikacyjnych.

3. W zasięgu strefy „A” ścisłej ochrony konserwatorskiej należy:

- zachować i uczytelnić historyczny układ przestrzenny, tzn. rozplanowanie historycznych dróg, przebieg historycznych linii zabudowy i historycznych kompozycji zieleni,
- poddać konserwacji lub rewaloryzacji istniejące elementy historycznego układu przestrzennego o walorach zabytkowych, w tym nawierzchnie dróg i placów, ogrodzenia, balustrady, mostki, obiekty małej architektury,
- eliminować obiekty i ich elementy, które zniekształcają założenie historyczne, m.in. komórki i garaże, a także usuwać inne szpecące i dysharmonizujące obiekty, w tym reklamy, obiekty tymczasowe, błędne nasadzenia zieleni,
- przy projektowaniu i realizacji nowej zabudowy stosować – w formie zewnętrznej – rozwiązania imitujące zabytkowe budynki usytuowane w pobliżu; dotyczy to w szczególności wysokości budynków; lokalizacja tych budynków powinna być realizowana zgodnie z historycznymi zasadami, właściwymi dla danego układu przestrzennego,
- należy dostosować współczesną funkcję do wartości zabytkowych zespołów budowlanych i jego poszczególnych obiektów, eliminując uciążliwe funkcje, dotyczy to również wartościowych kompozycji parkowych, nasadzeń przydrożnych, planowanych obsadzeń cieków i zbiorników wodnych o wartościach historycznych,
- należy preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie lub uzupełnienie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, że nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu,
- zaleca się, by dachy nowych budynków były symetryczne, o stromiźnie i kształcie – jednakowych w granicach nieruchomości – nawiązujących do dachów zabytkowych obiektów w sąsiedztwie – oraz pokryte dachówką ceramiczną,

- stosowane na zewnątrz budynków materiały i ich kolory winny nawiązywać do historycznych rozwiązań; dotyczy to także ogrodzeń, elementów małej architektury, nawierzchni ulic, chodników, placów itp.,
- uzgadniać z właściwym konserwatorem zabytków wszystkie zmiany zagospodarowania i sposobu użytkowania, remonty, roboty ziemne o charakterze budowlanym,
- dostosować współczesną funkcję do wartości zabytkowych zespołów budowlanych i jego poszczególnych obiektów, eliminując uciążliwe funkcje,
- wszelkie zamierzenia inwestycyjne związane z pracami ziemnymi w obrębie stanowisk archeologicznych wymagają przeprowadzenia ratowniczych badań archeologicznych,
- wykluczyć możliwość prowadzenia nowych napowietrznych linii teletechnicznych i energetycznych.

4. W zasięgu strefy „B” ochrony konserwatorskiej należy:

- zachować zasadnicze elementy historycznego rozplanowania, w tym przede wszystkim linie zabudowy,
- adaptować – do nowych potrzeb – zachowane obiekty o walorach zabytkowych,
- forma zewnętrzna nowej zabudowy powinna nawiązywać do architektury budynków w sąsiedztwie, które zostały wzniesione przed 1945 r.,
- wysokość nowej zabudowy powinna nawiązywać do wysokości budynków w sąsiedztwie i nie może jej przekraczać,
- uzgadniać z właściwym konserwatorem zabytków realizację nowych budynków, a także wszystkie zmiany zagospodarowania i sposobu użytkowania, remonty, przebudowy obiektów ujętych w ewidencji zabytków, zmiany przebiegu oraz nawierzchni ulic i dróg,
- przyznać pierwszeństwo wszelkim działaniom odtworzeniowym i rewaloryzacyjnym, zarówno w przypadku przyrodniczych elementów krajobrazu, jak i w stosunku do historycznej struktury technicznej, instalacji wodnych, sieci komunikacyjnych oraz obiektów zabytkowych znajdujących się w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków,
- preferować te inwestycje, które stanowią rozszerzenie już istniejących form zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalenia istniejących już relacji oraz pod warunkiem, że nie kolidują one z historycznym charakterem obiektu,

- eliminować obiekty i ich elementy, które zniekształcają założenie historyczne, m.in. komórki i garaże, a także usuwać inne szpecące i dysharmonizujące obiekty, w tym reklamy, obiekty tymczasowe, błędne nasadzenia zieleni,
- wykluczyć możliwość prowadzenia nowych napowietrznych linii teletechnicznych i energetycznych,
- w obrębie założeń folwarcznych dopuszcza się lokalizację nowych silosów tylko jako wbudowane w obiekty folwarczne, nie będące obiektami historycznymi.

5. W zasięgu strefy „K” ochrony krajobrazu kulturowego:

- skala, w tym wysokość nowej zabudowy nie może być konkurencyjna w stosunku do historycznej zabudowy w danej miejscowości,
- forma nowej zabudowy winna nawiązywać do lokalnej tradycji,
- należy zachować i wyeksponować elementy historycznego układu przestrzennego oraz kompozycję zieleni,
- nowa zabudowa winna być dostosowana do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie rozplanowania, skali i bryły przy założeniu harmonijnego współistnienia elementów kompozycji historycznej i współczesnej oraz nawiązywać formami i stosowanymi materiałami do lokalnej tradycji architektonicznej,
- formy inwestowania należy w maksymalnym stopniu ukierunkować na ich harmonijne wpisanie w otaczający krajobraz, należy wyłączyć inwestycje duże i wielkoobszarowe, jak również te, które wymagają znacznych przeobrażeń krajobrazu,
- należy utrzymać krajobraz przyrodniczy związany przestrzennie z historycznym założeniem urbanistycznym; winno się uwolnić jego obszar od elementów dysharmonizujących, rekultywować tereny zniszczone, a w przypadku wprowadzania nowych elementów winny one podnosić estetyczne wartości tych terenów i podkreślać ich związek przestrzenny z historycznym założeniem urbanistycznym,
- wszelkie działania inwestycyjne należy konsultować z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. W zasięgu strefy „E” ochrony ekspozycji należy tak kształtować nową zabudowę, aby zachować dotychczasowe dominanty przestrzenne i sylwetę miasta.

7. W zasięgu strefy „W” ścisłej ochrony archeologicznej.

Obiekty archeologiczne o zachowanej formie krajobrazowej, dla których wyznaczono tę strefę wyłączone są z wszelkiej działalności inwestycyjnej, która

mogłaby naruszyć ich specyficzną formę. Dla wszystkich obiektów w strefie wprowadza się priorytet wymogów konserwatorskich oraz zakaz działań inwestycyjnych nie związanych bezpośrednio z konserwacją i rewaloryzacją zabytkowego terenu – dopuszcza się jedynie prowadzenie prac porządkowych, konserwacje zachowanych fragmentów zabytkowych celem ich ekspozycji w terenie lub zabezpieczenia przed zniszczeniem. Na tym terenie wszelkie ewentualne prace należy uzgadniać z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz prowadzić za pozwoleniem na prace archeologiczne. Oprócz stanowisk o własnej formie krajobrazowej, wprowadzono strefę „W” ścisłej ochrony konserwatorskiej dla zespołów sakralnych w granicach murów w miejscowościach: Borek, Borzęcin, Bychowo, Korzeńsko, Osiek, Powidzko, Radziądz i Żmigród.

Z uwagi na domniemanie zawartości reliktyw archeologicznych (w sąsiedztwie nagromadzenia udokumentowanych stanowisk archeologicznych, a także w obszarze wsi o metryce średniowiecznej) wprowadzono strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych. Na obszarach tych, dla inwestycji związanych z pracami ziemnymi, wymagane jest przeprowadzenie badań archeologicznych, zgodnie z przepisami odrębnymi.

8. W odniesieniu do zabytkowych cmentarzy i miejsc pocmentarnych:

- zachowanie ich dotychczasowej funkcji, jeśli są użytkowane, obiekty nieużytkowane należy zachować jako tereny zielone, dopuszcza się ich ogrodzenie w sposób trwały,
- zachowanie i konserwacja zachowanych elementów historycznych (bramy, ogrodzenia, obiekty sztuki sepulkralnej, zieleń),
- zabezpieczenie mogił i nagrobków o wartościach zabytkowych, pozostawienie na miejscu ewentualnie stworzenie lapidarium,
- w przypadku historycznych cmentarzy użytkowanych nowe inwestycje są dopuszczalne wyłącznie jako uzupełnienie już istniejącej formy zainwestowania terenu, przy założeniu maksymalnego zachowania i utrwalania historycznych relacji oraz pod warunkiem, iż nie kolidują one z historycznym charakterem założenia,
- w przypadku poszerzania cmentarza historycznego należy odseparować go ogrodzeniem, żywopłotem bądź aleją od nowego cmentarza.

8.2. Uwarunkowania wynikające z miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowią prawo lokalne i jedną z ustawowych form ochrony zabytków. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jest dokumentem planistycznym wykonywanym na podstawie ustaleń Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a tym samym uwzględnia przyjęte w nim ogólne zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zawiera dodatkowe szczegółowe wnioski konserwatorskie. Ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego odnośnie do dziedzictwa kulturowego dotyczą, poza oczywistymi kwestiami związanymi z obiektami i obszarami, również wszystkich aspektów zagospodarowania przestrzennego mogących mieć wpływ na kondycję środowiska kulturowego. Formułowane są one w trybie nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń.

Gmina Żmigród nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całej gminy. Obowiązują miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla wybranych obszarów na terenie gminy, które zawierają zapisy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego:

- I. Uchwała Nr 77/X/03 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 30 października 2003 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych wzdłuż obwodnicy miasta Żmigrodu.
- II. Uchwała Nr 97/XII/03 Rady Miejskiej z dnia 18 grudnia 2003 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru składowiska odpadów komunalnych na terenie wsi Gatka.
- III. Uchwała Nr 101/XII/03 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 18 grudnia 2003 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu geodezyjnego Łapczyce.
- IV. Uchwała Nr 77/X/03 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 30 października 2003 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych wzdłuż obwodnicy miasta Żmigrodu.
- V. Uchwała Nr 201/XXI/04 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 30 września 2004 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych w rejonie ulicy Sportowej w Żmigrodzie.
- VI. Uchwała Nr XV/93/07 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 31 grudnia 2007 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla

terenów położonych wzdłuż obwodnicy miasta Żmigrodu.

VII. Uchwała Nr XXXIII/230/09 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 4 grudnia 2009 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu geodezyjnego Dębno.

VIII. Uchwała Nr XXXVIII/285/10 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 9 lipca 2010 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu geodezyjnego Garbce.

IX. Uchwała Nr XXXVIII/287/10 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 9 lipca 2010 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Barkowo.

X. Uchwała Nr XXXVIII/289/10 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 9 lipca 2010 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Radziądz.

XI. Uchwała Nr III/19/10 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 30 grudnia 2010 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla zachodniej części miasta Żmigród.

XII. Uchwała Nr III/20/10 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 30 grudnia 2010 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla południowo-wschodniej części miasta Żmigród.

XIII. Uchwała Nr III/21/10 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 30 grudnia 2010 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla północno-wschodniej części miasta Żmigród.

XIV. Uchwała Nr IV/39/11 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 11 lutego 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla centralnej i wschodniej części miasta Żmigród.

XV. Uchwała Nr 0007.XLII312.2014 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 28 lutego 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zachodniej części miasta Żmigród.

XVI. Uchwała Nr 0007.XLIV.328.2014 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 26 czerwca 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu geodezyjnego Łapczyce.

XVII. Uchwała Nr 0007.XLVII.364.2014 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 30 września 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla działek oznaczonych nr 180/2 i 186/1 AM-1 obręb Radziądz.

XVIII. Uchwała Nr 0007.III.18.2014 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 30 grudnia 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania

przestrzennego dla południowo-wschodniej części miasta Żmigród.

XIX. Uchwała Nr 0007.V.22.2015 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 25 lutego 2015 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu geodezyjnego Borzęcin.

XX. Uchwała Nr 0007.V.24.2015 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 25 lutego 2015 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla centralnej i wschodniej części miasta Żmigród.

XXI. Uchwała Nr 0007.XX.166.2016 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 27 września 2016 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla północno-zachodniej części miasta Żmigród.

XXII. Uchwała Nr 0007.XXII.188.2016 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 28 grudnia 2016 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla południowej części miasta Żmigród.

XXIII. Uchwała Nr 0007.XXVI.219.2017 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 5 kwietnia 2017 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych wzdłuż obwodnicy Miasta Żmigród.

XXIV. Uchwała Nr 0007.XXXIII.296.2018 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 8 lutego 2018 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla północno-wschodniej części miasta Żmigród.

XXV. Uchwała Nr 0007.XLIII.386.2018 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 9 listopada 2018 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla południowej części Kliszkowic Małych.

XXVI. Uchwała Nr 0007.III.25.2018 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 19 grudnia 2018 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu przy basenie w Żmigrodzie.

XXVII. Uchwała Nr 0007.V.41.2019 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 28 lutego 2019 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu rekreacyjno-sportowego w miejscowości Osiek Mały.

XXVIII. Uchwała Nr 0007.V.42.2019 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 28 lutego 2019 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla działek 366 i 53/6 AM-1 obręb Garbce.

XXIX. Uchwała Nr 0007.VI.85.2019 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 10 kwietnia 2019 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla dz. 14 AM-46 obręb Żmigród.

XXX. Uchwała Nr 0007.IX.142.2019 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 23 października 2019 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla nr 1/3, 2/3, 3/1, 3/2 AM-12 oraz 6/1, 6/5 i 6/6 AM-5 obręb Żmigród.

XXXI. Uchwała Nr 0007.XII.162.2019 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 29 listopada 2019 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru działek: 73/6, 75/5, 76/5 i 77/9 w obrębie Dębno w gminie Żmigród.

XXXII. Uchwała Nr 0007.XVIII.251.2020 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 2 września 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu geodezyjnego Łapczyce.

XXXIII. Uchwała Nr 0007.XIX.260.2020 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 27 września 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obrębu geodezyjnego Sanie.

XXXIV. Uchwała dla działek nr 74, 80 AM 14, nr 1/2, 2/2 AM 15 i części działek nr 11, 68/3 AM 14 obręb Żmigród.

XXXV. Uchwała Nr 0007.XXVI.366.2021 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 24 czerwca 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Żmigród w obrębie Żmigródek, działka nr 494.

XXXVI. Uchwała Nr 0007.XXVII.375.2021 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 25 sierpnia 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla działek położonych przy ul. Wrocławskiej w Żmigrodzie.

XXXVII. Uchwała Nr 0007.XXX.398.2021 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 19 listopada 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w rejonie ul. St. Batorego i ul. Sportowej w Żmigrodzie.

XXXVIII. Uchwała Nr 0007.XXXIII.416.2022 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 14 stycznia 2022 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla działek nr 56/3 i 56/4 AM-13 obręb Żmigród.

XXXIX. Uchwała Nr 0007.XXXIII.418.2022 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 14 stycznia 2022 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obrębu geodezyjnego Dębno.

XL. Uchwała Nr 0007.XXXVIII.491.2022 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 22 czerwca 2022 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla działki numer 63/4, obręb Grądzik.

XLI. Uchwała Nr 0007.XXXVIII.494.2022 Rady Miejskiej w Żmigrodzie z dnia 22 czerwca 2022 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania

przestrzennego dla „Motorowego Toru Wyścigowego” w obrębie geodezyjnym Sanie.

Zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wynikają z treści zawartej w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i każdorazowo są uzgadniane z konserwatorem zabytków.

Inwestycje na terenie gminy Żmigród, na obszarach, dla których nie sporządzono miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wykonywane są na podstawie decyzji o warunkach zabudowy oraz ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, które uzgadniane są z konserwatorem zabytków.

9. Charakterystyka zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków

Przenikanie się przez wieki kultur i religii kilku narodów miało wpływ na wykształcony w długim procesie historycznym dorobek dziedzictwa kulturowego, którego spadkobiercami i depozytariuszami są obecni mieszkańcy gminy Żmigród. Powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla miasta, wsi czy regionu mają zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków. Do zabytków nieruchomych, zgodnie z art. 6 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r., należą: *krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne lub działalność wybitnych osobistości bądź instytucji*. Spośród zabytków nieruchomych na terenie gminy do rejestru zabytków wpisano głównie obiekty sakralne, w tym dawne ewangelickie i zespół pałacowo-parkowy w Żmigrodzie. Obiekty sakralne są w dobrym stanie, w ostatnim czasie były remontowane, natomiast ruiny dawnego pałacu i przyległego parku zostały zrewitalizowane. Stan zachowania dziedzictwa stanowi szansę zrównoważonego rozwoju gminy, zależną od zaangażowania lokalnej społeczności w jego utrzymanie i wykorzystanie. Wśród zasobu obiektów zabytkowych cenne walory przedstawiają:

BARKOWO

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. MARCINA, usytuowany w środkowej części miejscowości, otoczony niskim murem wyznaczającym teren dawnego cmentarza. Wzniesiony z fundacji rodziny von Hatzfeld w latach 1783-87,

w miejscu wcześniejszego, zniszczonego w czasie śląskiej wojny siedmioletniej. Kościół późnobarokowy z cechami klasycyzmu, z zachowanym wyposażeniem z okresu jego powstania. Murowany z cegły, tynkowany, orientowany, jednonawowy z wyodrębnionym prezbiterium zamkniętym półkolistą apsydą oraz z kwadratową, czterokondygnacyjną wieżą dostawioną na osi nawy. Do prezbiterium od strony południowej przylega niska czworoboczna zakrystia przykryta dachem pulpitowym. Wieża przykryta barokowym miedzianym hełmem o wklęsłych połaciach, ze zwieńczeniem w formie kopułki, nawa i prezbiterium dachem namiotowym: w części nawowej wyższym, nad prezbiterium niższym. W ostatnim czasie przeprowadzono remont elewacji, wnętrza oraz instalacji kościoła oraz wieży, w której wnętrzach znajduje się wystawa stała ukazująca zarówno przeprowadzony remont, jak i historię wsi.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, OB. RZYMSKOKATOLICKI fil. p.w. św. Antoniego Padewskiego, usytuowany ok. 200 m na wschód od kościoła św. Marcina, wzniesiony w 1829 r., przy wsparciu finansowym rodu von Hatzfeld, w miejscu szesnastowiecznego, drewnianego zboru. Kościół klasycystyczny, orientowany, założony na rzucie prostokąta. Murowany, tynkowany, jednonawowy, nakryty dachem dwuspadowym, na planie prostokąta, z dostawioną od zachodu trójkondygnacyjną wieżą na planie kwadratu, nakrytą ostrołukowym hełmem, pokrytym blachą, pod którym wydatne, trójkątne szczyty. Zdewastowany po 1945, gruntownie wyremontowany w 1970 r. Wymiana poszycia dachowego i odnowienie elewacji w 2014 r.

BYCHOWO

KOŚCIÓŁ FIL. P.W. ŚW. JANA NEPOMUCENA, otoczony cmentarzem, ogrodzony. Pierwotny wzmiankowany w 1400 r., obecny, barokowy wzniesiony w 1726 r., z gotyką, oszkarpowaną, czworoboczną wieżą ze starszego kościoła wkomponowaną od zachodu w bryłę obecnego, zwieńczoną hełmem cebulastym z latarnią, przy wieży od północy przybudówka z klatką schodową. Orientowany, murowany, tynkowany, jednonawowy, z węższym i niższym, trójbocznie zakończonym prezbiterium, kryty wysokim dachem namiotowym. Przy południowej ścianie prezbiterium wyodrębniona zakrystia, z niewielką przybudówką. Wyposażenie wnętrza z okresu budowy kościoła. Wnętrze kościoła zostało niedawno odnowione.

KANCLERZOWICE

SPICHLERZ FOLWARCZNY z pocz. XIX w., usytuowany w południowej części zabudowy folwarcznej, murowany z cegły, na kamiennej podmurówce,

tynkowany, na planie prostokąta, parterowy z użytkowym, magazynowym strychem, kryty dachem dwuspadowym z naczółkami, pokryty dachówką ceramiczną.

KORZEŃSKO

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. PODWYŻSZENIA KRZYŻA ŚW., zbudowany z fundacji Antona Lothara von Hatzfeld w latach 1722-25, w miejscu wcześniejszego, drewnianego, usytuowany w środkowej części miejscowości, po wschodniej stronie drogi wiejskiej. Kościół jednonawowy, trójprzęsłowy, z węższym, kwadratowym, jednoprzęsłowym prezbiterium o ściętych narożach, do którego od południa dostawiona zakrystia. Od zachodu na osi dostawiona wieża częściowo wtopiona w fasadę korpusu, zwieńczona cebulastym hełmem. W przyziemiu wieży eliptyczna kruchta. Korpus kryty dachem dwuspadowym, na kalenicy chorągiewka z datą 1731, prezbiterium dachem wielopołaciowym z chorągiewką z monogramem liter alfa i omega w glorii. Kościół w latach 2015 - 2018 r. remontowany, m.in. wnętrza i tynki elewacji.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, OB. RZYMSKOKATOLICKI pomocniczy, p.w. św. Jana Pawła II, wzniesiony w 1861 r. na działce poza wsią. Budowla murowana z cegły, na kamiennym cokole, na rzucie prostokąta z półkolistą absydą od wschodu, objętą niższą, półkolistą zakrystią z wieżą na planie zbliżonym do kwadratu od zachodu. Halowy korpus nakryty jest dwuspadowym dachem, ukrytym za wysokimi, schodkowymi szczytami, do zachodniego przylega pięciokondygnacyjowa wieża zwieńczona ostrosłupowym hełmem i narożnymi sterczynami. Wnętrze nawy obiegają drewniane, w stylistyce neogotyku, emporie wsparte na dekoracyjnie zaciosanych słupach. W 1989 r. kościół przekazany parafii rzymskokatolickiej, remont generalny w 1995 r.

CMENTARZ EWANGELICKI założony w 1 ćw. XIX w., na planie prostokąta, na północ od wsi, 300 m za kościołem ewangelickim, pierwotnie w polu, obecnie przy osiedlu domów mieszkalnych, pierwotna powierzchnia 0,95 ha, ze słabo zachowaną strukturą grobów, nieliczne pomniki nagrobne i kraty odgradzające, najstarszy, wykonany z piaskowca nagrobek Henriette Blasine, pochodzi z 1821 r. zaniedbany stary drzewostan z licznymi gatunkami drzew, w tym lipy, tuje, grochodrzewy, bzy lilaki i porastające połacie bluszczu.

POWIDZKO

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. JANA CHRZCICIELA, pierwotny drewniany wzmiankowany w 1329 roku, w 1563 r. kościół został przejęty przez protestantów, a w 1645 r. przejęty przez katolików. Z 1666 r. pochodzi wzmianka

o drewnianym kościele ufundowanym przez Hermana von Hatzfelda (wzniesionym prawdopodobnie po 1645 roku). Obecny murowany jest usytuowany wraz z otaczającym go cmentarzem w centrum wsi, wzniesiony w latach 1787-91. Kościół barokowy z elementami klasycystycznymi, orientowany, murowany z cegły, na niewielkim ceglany cokole, tynkowany, Elewacje pokryte dekoracją ramową w tynku. Kościół jednonawowy, nawa dwukondygnacyjna, trójprzęsłowy, na planie prostokąta, prezbiterium węższe na planie kwadratu, jednoprzęsłowe, zamknięte trójbocznie. Od zachodu wtopiona w korpus wysoka, czworoboczna wieża z zaokrąglonymi narożnikami. Od strony północnej nawy niewielka, prostokątna kruchta nakryta dwuspadowym daszkiem z trójkątnym szczytem, przy południowej ścianie prezbiterium zakrystia na rzucie prostokąta, nakryta dachem pulpitowym. Korpus nakryty dachem dwuspadowym. Wieża dwukondygnacyjna, nakryta hełmem z ażurową latarnią. Owalny teren kościoła otoczony murem cmentarnym, otynkowanym, z umiejscowioną w nim neobarokową figurą św. Jana Nepomucena oraz bramą z 1797 r. W 2018 r. wykonano m.in. prace: fumigacja części drewnianej wieży, poprawienie i mocowanie nowej nakrywy wjazdu na galerię wieży, wymiana deskowania stropów drewnianych na poziomie strychu kościoła, poziomie dzwonnicy, wymieniono bądź w części wzmocniono belki konstrukcji wieży, naprawiono schody. W 2021 r. przeprowadzono renowację portalu i drzwi wejścia głównego oraz wymieniono na nowe okna na poziomie parteru. We wrześniu 2023 r. rozpoczęto I etap remontu konstrukcji wraz z wymianą poszycia hełmu wieży kościoła m.in. wymiana odeskowania i krężyn hełmu wieży, w dalszej kolejności zaplanowano prace remontowe elewacji oraz pokrycia dachu kościoła.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI – OBECNIE RUINA. Ruiny kościoła stanowią pozostałość obiektu wzniesionego w 1925 r., jako cmentarny. Po II wojnie światowej, w której nie ucierpiał i zachował kompletne wyposażenie, był nieużytkowany i mimo przekazania w 1947 r. parafii rzymskokatolickiej jako pomocniczy, nie został konsekrowany. Przez dziesięciolecia pozbawiony opieki, został zdewastowany i popadł w ruinę. Zniszczeniu uległy: dach nawy, ściany prezbiterium, zakrystii i aneksu schodowego, w części zniszczona została południowa elewacja nawy i wyposażenie oraz wystrój wnętrza.

Budynek wzniesiony z cegły ceramicznej. Nawa główna nakryta była dwuspadowym dachem, poprzedzona od wschodu niższym i węższym prezbiterium z zakrystią. Nad całością górowała węższa, czworoboczna wieża. Ceglane elewacje posadowione na niskim cokole z granitowych ciosów. Od

strony elewacji południowej widoczne ślady przybudówek drewnianych mieszczących schody na chór. Trójkondygnacyjna wieża założona na planie kwadratu, zwieńczona dachem ostrosłupowym czworobocznym przechodzącym w ośmioboczny ostrosłup, krytym dachówką, na szczycie wieży sygnaturka. Obiekt obecnie ma zachowane mury obwodowe wieży oraz dach i częściowo pokrycie. Nawa pozbawiona dachu, zachowała mury obwodowe od północy i zachodu, od wschodu ścianę między nawą a prezbiterium; mur obwodowy od południa częściowo zachował się w przyziemiu. Zachowały się fundamenty aneksu schodowego, prezbiterium i zakrystii jak również dekoracja ceglanych elewacji wieży oraz częściowo nawy.

Kościół otacza dawny cmentarz z 2 poł. XIX w., którego teren uporządkowano, usunięto liczne samosiewy i śmieci. Gmina planuje dalsze porządkowanie terenu i pielęgnację zachowanego starodrzewu, wykonanie ścieżek, małej architektury oraz remont oraz zabezpieczenie ruin kościoła w celu "zachowania ruin kościoła w Powidzku jako trwałej ruiny". Na wniosek gminy ruiny kościoła zostały wpisane do rejestru zabytków, aby móc pozyskać środki zewnętrzne na jego remont.

RADZIĄDZ

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚW. KAROLA BOROMEUSZA zbudowany w latach 1727-35, z fundacji Marianny von Hatzweld, przez mistrza budowlanego Christopa Hacknera. Murowany, tynkowany, z użyciem piaskowca w dekoracji portali i obramień okiennych. Bryła kościoła rozczłonkowana: jednorodna część nawowa połączona skośnymi ścianami z węższym, zamkniętym trójbocznie prezbiterium; pomieszczenia przy prezbiterium - przy południowej ścianie zlokalizowana zakrystia, a przy północnej składzik (dawna kaplica) - znacznie niższe; wieża dwukondygnacyjna zespolona z korpusem przy pomocy bogatych spływów wolutowych. Prezbiterium kryte dachem dwuspadowym nad zamknięciem przechodzącym w trójpołaciowy, nawa również dachem dwuspadowym przy połączeniu z prezbiterium przechodzącym w trójpołaciowy, pomieszczenia przy prezbiterium dachami pulpitowymi, wieża hełmem w formie czterospadowego namiotowego dachu, hełm zwieńczony krzyżem na kuli. Obiekt generalnie remontowany w latach 90. XX w.

ŻMIGRÓD

KOŚCIÓŁ PAR. P.W. ŚWIĘTEJ TRÓJCY zbudowany w latach 1597-1607 na miejscu starszej drewnianej świątyni p.w. Najświętszej Marii Panny, wzmiankowanej jako „Kościół Polski”. Odbudowany po pożarach w 1723 r.,

wymieniono wówczas pokrycia dachu i wieży oraz przebudowano wnętrza, w 1871 r. dobudowano neogotyckie prezbiterium z nowym ołtarzem w formie tryptyku i zakrystię. Kościół murowany z czerwonej cegły, orientowany, częściowo tynkowany - korpus nawowy, posiadający obecnie kształt trzynawowej bazyliki, z niższym, wydłużonym prezbiterium zamkniętym poligonalnie oraz masywną wieżą nakrytą hełmem z 1895 r., ze wspierającymi ją murami bocznymi, dachy dwuspadowe i namiotowy nad prezbiterium, kryte dachówką. Do świątyni prowadzi manierystyczny portal, nad którym znajduje się herb fundatorów Adama von Schaffgotscha i jego żony Katarzyny z domu Guttenstein. Wewnątrz bogate barokowe wyposażeniem, m.in. kaplica grobowa rodziny von Hatzfeldt p.w. św. Krzyża. Teren kościelny otacza mur z czerwonej cegły z ok. 1870 r. , przed wejściem barokowa figura św. Jana Nepomucena z ok. 1735 r. W latach 2014-2018 przeprowadzono szeroko zakrojone prace rewitalizacyjne, m. in. remont wieży z wymianą konstrukcji i pokrycia kopuły, dachu całej świątyni (wraz z termomodernizacją) i elewacji, prace remontowe i konserwatorskie tynków wewnętrznych, detalu sztukatorskiego i kamiennego na ścianach i sklepieniach wewnątrz, zainstalowano czujniki dymu. Zagospodarowano też teren kościoła, urządzając skwer z figurą św. Wincentego a Paulo. W 2020 r. wykonano trzeci etap projektu "Pełna konserwacja historycznych tynków na powierzchniach ścian bocznych nawy bocznej północnej wraz z ich manierystycznym wystrojem malarskim". Podobny zakres prac zaplanowano do wykonania w południowej nawie bocznej.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, OB. RZYMSKOKATOLICKI fil. p.w. św. Stanisława Kostki, wzniesiony w latach 1854-1858 r. w stylu neogotyckim, według projektu architekta Hermana Waesemanna. Kościół murowany z cegły pełnej na cokole z głazów kamiennych, założony na planie krzyża łacińskiego, o jednonawowym, pięcioprzęsłowym korpusie, z wydzielonym węższym, prostokątnym, zamkniętym trójbocznie prezbiterium, oddzielonym od nawy szerokim transeptem o prostokątnych ramionach. Po obu stronach prezbiterium dwie symetryczne oktagonalne zakrystie nakryte dachami stożkowymi. Między zakrystie i ramiona transeptu wbudowane okrągłe wieżyczki schodowe. Od wschodu sześciokondygnacyjna wieża nakryta spiczastym dachem, wtopiona w korpus, w dolnej kondygnacji od południa i północy prostokątne kruchty boczne. Dwukondygnacyjna nawa nakryta dachem dwuspadowym, prezbiterium dwuspadowym przechodzącym w wielospadowy. Ramiona transeptu i ściany korpusu nawowego zwieńczone uskokowymi szczytami ze sterczynami. Budowla

o monumentalnej, ceglanej bryle zdobiona zróżnicowanym detałem architektonicznym: ceramiczny, ze sztucznego kamienia i tynkowy. Kościół rekonsekrowano 26 listopada 1972 r., nadając mu tytuł św. Stanisława Kostki.

ZESPÓŁ PAŁACOWY obejmuje: pałac Hatzfeldów, ob. w formie trwałej ruiny, wieżę kasztelańską i park krajobrazowy z elementami regularnymi. Pierwotna murowana warownia powstała tutaj w XIV w. Obiekt posiadał wieżę, mury i fosę. Należał kolejno do biskupów wrocławskich, książąt oleśnickich oraz stanowił własność rycerską. Od 1492 r. stał się główną siedzibą Kurzbachów, rządzących baronatem żmigrodzkim. W 1560 r. Wilhelm von Korzbach wznosi wieżę mieszkalną. W 1593 r. całą posiadłość odkupuje Adam v. Schaffgotsch. W 1634 r. zamek zdobyli Szwedzi i rozpoczęli prace fortyfikacyjne. Wieża zostaje przebudowana, zaopatrzona w blanki i służy jako stanowisko artyleryjskie. W 1650 r. zamek powraca w ręce austriackie – Melchiora Hatzfeldta - i zostaje poddany remontowi. W 1682 r. Heinrich Hatzfeld kładzie kamień węgielny pod budowę nowej kaplicy zamkowej, która była ostatnim dziełem włoskiego mistrza budownictwa Carla Rossiego. W 1689 r. trzeci z kolei w historii zamku pożar trawi jego mury. Franz Adrian Hatzfeld zawiera umowę z mistrzem budownictwa z Wrocławia Christopherem Hacknerem na wybudowanie nowej siedziby. W latach 70/80 XVII w. zlikwidowano część fortyfikacji w związku z budową pałacu, pozostawiono wieżę mieszkalną i nakryto w 1706 r. mansardowym dachem gontowym. W latach 1706-1708 powstaje pałac, w którego mury włączono kaplicę Rossiego i fragment starego budynku zamkowego. Pałac wówczas był dwupiętrową i tryskrzydłową barokową budowlą nakrytą dachem mansardowym. Dach otrzymał wówczas dodatkowo wieżyczkę z otwartą latarnią i barokową kopułą. Późnobarokowe południowo-zachodnie skrzydło wybudowano w latach 1756-1763, według projektu Carla Gottharda Langhansa. Wnętrza, o delikatnej rokokowej ornamentyce, były dziełem Johanna Petera Echterla z Bawarii. W 1806 r. kwaterę założył tutaj Napoleon Bonaparte, a siedem lat później, cesarze Austrii, Rosji i król Prus podpisali tu ostateczny plan rozgromienia cesarza Francuzów. Kolejna przebudowa pałacu nastąpiła w latach 1874-1875, a barokowej fasadzie nadano wystrój renesansowy. Zmieniono dach korpusu na płaski, a skrzydła północnego na dwupołaciowy, podwyższono elewacje o trzecią kondygnację i przekształcono w stylu eklektycznym. W takiej postaci pałac przetrwał do końca II wojny światowej, dopiero w 1945 r. tę okazałą, o nieregularnej i silnie rozczłonkowanej bryle, rezydencję rozszabrowano i spalono. Zniszczone skrzydło południowo-zachodnie rozebrano

w 1973 r., do dziś zachowały się resztki korpusu - fasada do wysokości korony murów, ze środkowym szczytem i elewacją tylną na wysokości piwnic oraz ruiny skrzydeł. Nie zachowały się żadne elementy wyposażenia, poza pozostałościami wystroju fasady korpusu i elewacji zachodniej i północnej skrzydła północnego. Ze względu na duże walory artystyczne i historyczne obiektu przeprowadzono niezbędne prace zabezpieczające i remontowe, oczyszczono i zagospodarowano teren wokół pałacu i po renowacji w 2008 r. udostępniono jako trwałą ruinę.

WIEŻA MIESZKALNA jest najstarszą, zachowaną do dziś w całości, budowlą zespołu pałacowo-parkowego, usytuowaną frontem naprzeciw ruin fasady pałacowej. Zbudowana w 1560 r. jako obronna wieża mieszkalna, zwana dziś basztą. Fakt budowy upamiętnia, umieszczona nad wejściem fundacyjna płyta z piaskowca z herbem rodzimym Kurzbacha i jego żony Magdaleny z domu von Maltzan. Podczas wojny 30-letniej, w 1642 Szwedzi podwyższyli basztę o jedno piętro. W 1706 r. wieżę nakryto dachem mansardowym, który przetrwał do 1837 roku, kiedy to nadbudowano górną część wieży krenelażem, na szczycie urządzono taras widokowy i dach pokryto blachą cynową. Wtedy też budowlę otynkowano. W latach 1936-37 przeprowadzono prace konserwatorskie pod kierunkiem architekta Thomasa – krenelaż zastąpiono attyką, zbito tynki i zmieniono konstrukcje schodów. W 1938 r. wieża wykorzystywana była jako archiwum. Wieża na rzucie kwadratu, z wtórnie dostawioną od wschodu cylindryczną wieżyczką schodową z przyporą, wbudowaną w połowie w jej mur i przesuniętą nieco od osi środkowej na północ. Zwarta, masywna bryła budowli posadowiona na cokole występującym, o zmiennej wysokości, czterokondygnacyjna, podpiwniczona, zwieńczona obecnie prostym krenelażem kryjącym taras widokowy. Wieżyczka schodowa pięciokondygnacyjna, wystaje nieco ponad zwieńczenie wieży. Nad wejściem głównym dwie kamienne tablice upamiętniające kolejne etapy budowy wieży: dolna z herbem fundatorów i datą „1560”, górna z inskrypcją informującą o przebudowie wieży w 1643 r. Na przyporze metalowa tablica zainstalowana współcześnie, upamiętniająca zwycięstwo Prus w wojnach napoleońskich i tablica upamiętniająca podpisanie tzw. Protokołu żmigrodzkiego w 1813 r.

Obiekt remontowany w latach 90. XX w. Po przeprowadzonej w 2008 r. renowacji zagospodarowany i udostępniony, obecnie mieści m.in. punkt informacji turystycznej, salę konferencyjną i wystawową oraz apartament hotelowy.

PARK został założony w XVII w. w stylu barokowym, o powierzchni ok. 15

ha, przekształcany do XIX w. Powstał w miejscu zlikwidowanych fortyfikacji ziemnych dawnej twierdzy. Pozostałości pierwszego parku geometrycznego są jeszcze widoczne na południe od ruin. Natomiast w 1 poł. XIX w., między Baryczą a jej południowym ramieniem założono park krajobrazowy ze stawami. Do parku prowadził (dziś częściowo zachowany, ale skrócony przez obwodnicę) wał zamkowy, czyli utworzona w 1680 r. aleja kasztanowo - lipowa, która była dostępną dla wszystkich drogą prywatną o długości 1.5 kilometra, łączącą zamek ze Żmigrodem. Park został etapami zrewitalizowany i w 2012 r. oficjalnie otwarty. Wykreowano w nim nowe funkcje, uwidoczniono zabytkowy charakter obiektów oraz przywrócono pierwotny wygląd części ogrodów wg zachowanych materiałów ikonograficznych. Zbudowano trejaż – symbolizujący nieistniejące już długie skrzydło pałacowe, wytyczono alejki, wyposażono w elementy małej architektury. Obok interesującego starodrzewu, w którym zachowany pomnikowy cis, dęby, buki, jesiony, sosny wejmutki, znajdują się ocalone elementy z dawnej architektury - budynek oranżerii z 2 poł. XVIII w. wzniesiony przez C. G. Langhansa, kamienna rzeźba tancerza, stalowy maszt na chorągwie herbem pruskim, z 2 poł. XIX w. Zespół pałacowo-parkowy został w 2013 r. laureatem konkursu "Zabytek zadbane". W kategorii Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu, jury przyznało Gminie Żmigród nagrodę za „przykładnie przeprowadzoną trudną rewaloryzację zespołu, służącą utrwaleniu autentyczności substancji zabytkowej i krajobrazu kulturowego, łączącą konserwację pojedynczego obiektu, konserwację trwałej ruiny oraz rewaloryzację założenia parkowego”.

WIEŻA CIŚNIEŃ. W najwyższym punkcie miasta, przy ul. Batorego, w miejscu po dawnej świątyni ewangelickiej z lat 1742-1861, wzniesiono w 1906 roku wieżę ciśnień. Cokół tej wolnostojącej, niepodpiwniczonej wieży na planie ośmioboku, przechodzi w 1/3 wysokości w cylindryczny trzon zwężający się ku górze, a zwieńczenie na planie dwunastoboku. Ściany częściowo żelbetonowe, otynkowane, podkreślone w narożach ceglanymi przyporami, częściowo ceglane – trzon i zwieńczenie z czerwonej cegły. W zwieńczeniu wieży szerszy tambur spoczywający na szerokim, kielichowatym, betonowym wsporniku. Tambur wieńczy mocno wyładowany gzyms ze sztucznego kamienia, powyżej którego namiotowy dach z drewnianą latarnią zwieńczoną cebulastą kopułką z iglicą i kulą. Wejście do wieży założone osiowo. Nad otworem wejściowym płycina z reliefem nawiązującym do herbu miasta i datą „1906”. Jednoprzestrzenne wnętrze z umieszczoną centralnie klatką schodową. Na poziomie tamburu

stalowy zbiornik na wodę. Obecnie zagospodarowano teren obok wieży. W planach remont wieży z dobudowaniem wolnostojącej klatki schodowej o konstrukcji stalowej i adaptacja na cele użyteczności publicznej - obiekt turystyczno – rekreacyjny z planetarium. Na wniosek gminy wpisano wieżę do rejestru zabytków, co umożliwi starania o środki zewnętrzne na remont obiektu. W 2023 r. pozyskano fundusze na I etap remontu wieży – dach i elewacje.

ZABYTKI UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Do obiektów dziedzictwa kulturowego gminy należą również objekty nieruchome, które wprawdzie nie zostały wpisane do rejestru zabytków, ale ze względu na dużą wartość kulturową także zasługują na uwagę i zostały ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Wśród nich znajduje się zarówno zabudowa miejska Żmigrodu - mieszkalna, użyteczności publicznej czy budownictwo przemysłowe, jak również zespoły zabudowy zagrodowej, zespoły folwarczne, zabytki sepulkralne i wiele innych.

W zabudowie Żmigrodu, którego centrum zachowało średniowieczny układ o kształcie zbliżonym do owalu z prostokątnym, obecnie zrewitalizowanym, rynkiem (jego charakterystycznym elementem jest Kolumna Maryjna, pierwotnie była to tzw. kolumna zwycięstwa, którą ustawiono w 1873 r. z okazji zwycięstwa Prus w wojnie z Francją w latach 1870-1871, natomiast w czerwcu 1947 r. na jej szczycie umieszczono Figurę Matki Bożej) i wychodzącymi z niego ulicami, które zbiegają się w miejscach, gdzie do 1819 roku stały bramy miejskie, można m.in. wyróżnić: budynek Urzędu Miejskiego przy Pl. Wojska Polskiego, pierwotnie dom mieszkalny i siedziba Sądu Książęcego, o czym świadczy herb rodziny Hatzfeldtów na fasadzie, wzniesiony w 1830 r. w stylu klasycystycznym, murowany, tynkowany, piętrowy, z poddaszem, nakryty dachem czterospadowym z dachówki ceramicznej, oraz położoną przy rynku piętrową zabudowę mieszkalną z XIX w.- budynki o nr 1, 11, 12,15 i 19, a także budynki mieszkalne przyległych ulic, z przełomu XIX i XX w. oraz początków XX w., murowane, zwykle z dachami dwuspadowymi, niekiedy z naczółkami czy mansardowymi, krytymi dachówką ceramiczną. Wiele budynków ma zachowany detal architektoniczny, stanowiący walor artystyczno - architektoniczny w skali lokalnej, w postaci płaskich pilastrów w tynku, opasek, gzymsów, lizen czy, jak w położonym przy ul. Wileńskiej parterowym budynku z XVIII w., szczyty ze spływami. Ciekawe architektonicznie są budynki mieszkalne przy ul. Mickiewicza i ul. Willowej, wzniesione w latach 20. i 30. XX w., także przy ul. Willowej budynki zespołu szpitala, z dominującym budynkiem głównym, piętrowym, odnowionym,

obecnie Szpital Rehabilitacyjny i Opieki Długoterminowej. Zabudowa ul. Szkolnej, która została wytyczona w 1804 r. jako ulica prowadząca do cmentarza ewangelickiego, w 1887 r. poszerzona i obsadzona lipami, to wielorodzinne budynki wznoszone w latach 20. i 30. XX w., dla nauczycieli i urzędników, również budynki jednorodzinne, piętrowe, tynkowane - nr 1, 3, 9, 12 oraz budynki oświatowe – nr 7 wzniesiony w 1903 r. i nr 11 wzniesiony w 1913 r., piętrowe, z czerwonej cegły. Znajdują się tutaj także budynki przemysłowe – zespół budowlany dawnej cukrowni z 2 poł. XIX w, później Pafawag, ob. Fabryka Urządzeń Technicznych Alcon, budynki piętrowe, z czerwonej cegły, niektóre obecnie tynkowane, wzniesione głównie na planie wydłużonych prostokątów, nakryte dachami płaskimi i dwuspadowymi. Natomiast kolejne historyczne placówki oświatowe to: przy ul. Stefana Batorego budynek z 1908 r. przeznaczony na szkołę katolicką, piętrowy, z czerwonej cegły, z ryzalitem w osi głównej, kryty dachem czterosпадowym z lukarnami, z dachówki ceramicznej, oraz budynek usytuowany na rogu ulic Batorego i Sportowej, pochodzący z 1. poł. XIX w., przeznaczony na szkołę ewangelicką, obecnie budynek mieszkalny, piętrowy, tynkowany, kryty dachem dwuspadowym. Budynek dawnej szkoły parafialnej z 1827 r. przy ul. Kościelnej, obecnie dom mieszkalny, piętrowy, tynkowany, kryty dachem dwuspadowym z dachówki ceramicznej. W okazałym, piętrowym, budynku dawnej pastorówki, wzniesionej w 2 poł. XIX w. przy ul. Rybackiej, mieści się obecnie Zespół Szkół Specjalnych. Budynek nr 6 przy ul. Lipowej, z 1878 r., wzniesiono jako gmach sądu z więzieniem. Piętrowy, tynkowany, kryty płaskim dachem, elewacje z zachowanym detalem architektonicznym. Po II wojnie św. znajdował się tam m.in. zakładowy dom kultury, obecnie wymagający kapitalnego remontu budynek zakupiła firma ZOMER Sp. z o.o., która prowadzi sukcesywnie prace przywracające dawny wygląd architektoniczny i przystosowujące obiekt na pomieszczenia mieszkalno-usługowe. Sierociniec wzniesiony ok. 1833 r. przy ul. Poznańskiej nr 1, ob. Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia, to budynek piętrowy, z użytkowym poddaszem, murowany, tynkowany, nakryty czterosпадowym dachem z dachówki ceramicznej. Dawny urząd celny, przy ul. Powstańców Styczniowych nr 1, ob. dom mieszkalny, wzniesiony w 1 ćw. XIX w., murowany, tynkowany, piętrowy, na planie wydłużonego prostokąta, nakryty nowym dachem czterosпадowym z powiekami, z dachówki ceramicznej. Przy ul. Rzeźniczej nr 6 znajduje się zespół budynków dawnej rzeźni miejskiej z 1897 r., wzniesionych z czerwonej cegły, parterowych o niejednolitej wysokości, krytych

dachami dwuspadowymi z dachówki ceramicznej, na planie litery "L" i wolnostojący budynek mieszkalny, parterowy z użytkowym poddaszem. Piętrowy dom z 1870 r. o ciekawej architekturze znajduje się przy ul. Kolejowej 13. Nieczynny budynek młyna z zachowanym wyposażeniem, piętrowy, tynkowany, nakryty wysokim dachem dwuspadowym, wzniesiony w pocz. XX w., znajduje się przy ul. Tadeusza Kościuszki.

Gmina Żmigród obejmuje rozległy teren o zróżnicowanej sieci osadniczej, od zwartej po rozproszoną, a pod względem układu przeważają wsie typu wielodrożnicy, występują również ulicówki, np.: Barkowo, Borek, Chodlewo, Garbce, Kędzie, Laskowa. Niemal wszystkie miejscowości w gminie lokowane były w XIII w. Żaden z historycznych układów ruralistycznych nie został wpisany do rejestru zabytków, objęte zostały ochroną poprzez wpis do ewidencji zabytków i posiadają wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej lub strefy ochrony ekspozycji. Jest to ponad trzydzieści układów wsi, wymienionych w rozdziale 6.2. – wykaz zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Wsie te zachowały znaczną część budynków, będących przykładem tradycyjnego budownictwa wiejskiego, z których najciekawsze również ujęto w gminnej ewidencji zabytków. Głównie są to domy i budynki gospodarcze w zagrodach oraz zespoły folwarczne z XIX i przełomu XIX/XX w. oraz z początku XX w., jednokondygnacyjne, z dwuspadowymi dachami krytymi dachówką, wzniesione na planie prostokąta, murowane z czerwonej cegły, niektóre tynkowane lub w konstrukcji szachulcowej. Najstarsze usytuowane szczytem, późniejsze kalenicą do przebiegającej drogi. Wszystkie budynki bez cech stylowych. Podobna materiałowo do budynków mieszkalnych jest również towarzysząca zabudowa gospodarcza. Stan budynków zadowolający, choć zdarzają się przypadki wymagające prac remontowych. Najwięcej zabudowy szachulcowej występuje w miejscowościach: Chodlewo, Grądzik, Kędzie, Korzeńsko, Powidzko, Niezgoda. Z zabudowy rezydencjonalno-folwarcznej na uwagę zasługują: XIX-wieczna zabudowa położonego w centrum wsi Łapczyce zespołu pałacowego - pałac, oficyna pałacowa, obora, spichlerz, park i ogród gospodarczy z XVIII i XIX w. Pałac murowany z cegły, tynkowany, dwukondygnacyjny, podpiwniczony, założony na planie prostokąta, z wydatną dobudówką w elewacji tylnej, nakryty dachem czterospadowym z lukarnami. Fasada skierowana na dawny dziedziniec gospodarczy, wokół którego zachowana jest większość murowanych z czerwonej cegły zabudowań folwarcznych oraz parterowa oficyna, nakryta dachem naczółkowym. Na południowy - wschód od rezydencji rozciąga się rozległy park i dawny ogród

gospodarczy. Całość zaniedbana, pałac nieużytkowany. Natomiast w miejscowości Morzęcino zespół dworski: dwór z 1 poł. XIX w., dwa budynki gospodarcze z ok. 1910 r. i sześciorak z ok. 1920 r. Dwór założony na planie prostokąta, murowany, tynkowany, podpiwniczony, parterowy, z częściowo użytkowym poddaszem, nakryty dachem naczółkowym z powiekami. Fasada z dobudowanym gankiem, w elewacji bocznej północnej dostawiona współcześnie parterowa dobudówka. Dwór skierowany jest na teren dawnego dziedzica folwarcznego, wokół którego zachowała się część zabudowań gospodarczych, parterowych, z czerwonej cegły. Obiekty użytkowane. Zespół dworski w Kaszycach Milickich – dwór z 2 poł. XIX w., spichlerz, stodoła, obora, czworak z pocz. XX w. i dwa budynki dwojaków z przełomu XIX/XX w. Budynek dworu murowany z cegły, tynkowany, założony na planie prostokąta, podpiwniczony, parterowy, z użytkowym poddaszem, nakryty dachem naczółkowym z lukarnami i powieką. Na zachód od dworu znajdują się zabudowania folwarczne. Budynki użytkowane, dwór w dobrym stanie m.in. w ostatnich latach wymieniono dach. W miejscowości Garbce do interesujących obiektów należy zespół młyna parowego (dom, młyn, kotłownia z kominem i budynek gospodarczy), później elektrycznego, wzniesionego w latach 1920-1921 r.

10. Obszary największego zagrożenia dla zabytków

Gmina Żmigród nie posiada opracowanego planu zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru gminy, będącego prawem miejscowym. Z punktu widzenia ochrony konserwatorskiej jest to istotne zagrożenie dla zabytków nieruchomych. Bowiernie ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy jest jedną z czterech form ochrony wymienionej w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Pozostałe, wpis do rejestrów zabytków, dotyczy wybranych grup obiektów, zaś uznanie za pomnik historii lub utworzenie parku kulturowego obecnie gminy nie dotyczy. Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r. wprowadziła w art. 7 pkt 4 dodatkową formę ochrony m. in. w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz w decyzji o warunkach zabudowy, jednakże nie wszystkie inwestycje realizowane są w oparciu o w/w decyzje, a remonty obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków nie zawsze wymagają pozwolenia na budowę, które wydawane jest w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków. Brak szczegółowych zapisów

w planach zagospodarowania przestrzennego może spowodować daleko idące przekształcenia przestrzenne, materiałowe i architektoniczne.

Istotnym zagrożeniem dla elementów dziedzictwa materialnego są katastrofy naturalne, np. pożary, powodzie, wichury, a także akty wandalizmu połączone z kradzieżą. Zagrożenia te w dużym stopniu uzależnione są od zastosowanych środków zapobiegawczych. Tam, gdzie obiekty zabytkowe wyposażone są w zabezpieczenia elektroniczne, w szczególności w systemy sygnalizacji pożaru, systemy sygnalizacji włamania i napadu, systemy monitoringu oraz zabezpieczenia mechaniczne spełniające standardy bezpieczeństwa, poczucie zagrożenia jest mniejsze.

Dużym zagrożeniem, mogącym ostatecznie spowodować całkowite zniszczenie zabytku, jest notoryczne zaniedbywanie bieżących napraw i zaniechanie koniecznych remontów, zwłaszcza obiektów znajdujących się w złym stanie technicznym. Powolne, ale długotrwałe pogarszanie się stanu technicznego zabytku prowadzi w nieunikniony sposób do destrukcji substancji zabytkowej i trwałej utraty części lub całości wartości bazowych. Przyczyną utraty wartości zabytków bywają też niefachowo prowadzone prace remontowe, adaptacyjne lub rewitalizacyjne. Czasami zabytkowe budynki, choć widać, że poddane zostały pracom remontowym, są zadbane i w dobrym stanie technicznym, jednak w trakcie prac uległy znacznym przekształceniom negatywnie wpływającym na autentyczność obiektu i posiadane wartości. Zmiany te dotyczyć mogą wielu różnorodnych aspektów, np. zubożenie wystroju architektonicznego, zmiany formy i materiału stolarki okiennej i drzwiowej, zmiany pokrycia dachu, zmiany faktury i kolorystyki tynków elewacji. Ingerencje mogą dotyczyć również bryły budynku, np. poprzez zmianę formy dachu, rozbudowy, nadbudowy itp.

W przypadku historycznych struktur przestrzennych (układy urbanistyczne, układy ruralistyczne, zespoły budowlane) największe zagrożenia niosą zmiany związane z rozwojem miast i wsi. Działania inwestycyjne, w wyniku których następują zmiany historycznie ukształtowanych kompozycji, m.in. rozplanowanie placów, przebieg ulic, linie zabudowy, komponowane układy zieleni, przekształcenia brył i gabarytów budynków, a także wprowadzanie w zabytkowy układ przestrzenny nowej, dysharmonijnej zabudowy powodują niekiedy nieodwracalne zmiany i całkowitą utratę wartości tych układów.

Do obszarów zagrożonych zaliczyć należy również dawne zespoły dworskie. Brak nowych funkcji dla obiektów architektonicznych związanych

z dawną zabudową rezydencjonalną i gospodarczą, niewielka możliwość ich wykorzystania spowodowała opuszczenie, a w konsekwencji niszczenie obiektów i ich likwidację.

Do najczęstszych przyczyn zniszczeń założeń ogrodowych zaliczyć należy podziały własnościowe w obrębie założenia parkowego, wadliwą gospodarkę oraz wady realizacyjne. Ważne jest, aby całość zabytkowego obszaru pozostawała możliwie w ręku jednego użytkownika, bez dzielenia całości terenu na kilka części i bez wprowadzania kilku użytkowników o różnych, sprzecznych programach użytkowania w obrębie chronionego parku. Największe zniszczenia powodują nieodpowiednie zmiany rodzaju użytkowania parku. Niekorzystne jest wprowadzanie nowych elementów, sprzecznych z charakterystycznym układem zabytkowym parku. Przyczyną degradacji wartości mogą być też zmiany kompozycyjne, np. nowe rozplanowanie ciągów komunikacyjnych lub niedostosowane do charakteru parku elementy małej architektury, a także nowe, wykonane z nieodpowiednich materiałów nawierzchnie dróg i alejek.

Wadami sprzyjającymi powstawaniu zniszczeń są również nieprawidłowości w zakresie materiału roślinnego. Są to przeważnie niezgodności z miejscowymi warunkami glebowymi, wodnymi lub klimatycznymi, zwłaszcza w przypadku zastosowania form roślinnych introdukowanych. Prowadzi to do powstawania ubytków w kompozycji ogrodowej, a wynika zazwyczaj z niedostatecznej znajomości samych roślin i ich wymagań.

Jako warunek korzystnego wpływu dziedzictwa na wzmocnienie tożsamości społeczności lokalnej wskazuje się upowszechnienie wiedzy na temat lokalnych zabytków i ich wartości. Dlatego *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*, jako zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego wymienia również brak wiedzy, związany z niedostatecznie rozwiniętą edukacją na rzecz dziedzictwa, skutkujący „niedostatecznym zaangażowaniem społecznym w opiekę nad zabytkami”.

Najważniejszym jednak elementem są możliwości finansowania prac przy obiektach zabytkowych przez różne kategorie osób i instytucji nimi władającymi. Często realne potrzeby znacznie przekraczają kwoty nań przeznaczone. Element finansowy w znaczący sposób hamuje realizację najciekawszych nawet projektów rewitalizacyjnych.

11. Kierunki działań dla realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

11.1. Gminna ewidencja zabytków

Przepisy art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakładają na wójta gminy obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych i wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, Gmina Żmigród wykonała gminną ewidencję zabytków nieruchomości, która została przyjęta Zarządzeniem Nr 0050.160.2019 Burmistrza Gminy Żmigród z dnia 3 września 2019 r.

Gminna ewidencja zabytków podlega okresowej aktualizacji poprzez:

- wykreślanie z ewidencji zabytków nieruchomości obiektów, które zostały rozebrane, gruntownie przebudowane i utraciły już cechy zabytkowe – w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie o zmiany stanu prawnego obiektu, jak aktualne formy ochrony - w porozumieniu z konserwatorem zabytków,
- uzupełnianie ewidencji zabytków nieruchomości o nowe obiekty, po otrzymaniu zawiadomienia konserwatora zabytków o wpisie do rejestru zabytków lub włączeniu ich do wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Zgodnie z w/w Rozporządzeniem, w 2024 r. wykonane zostaną karty adresowe dla zabytków archeologicznych. Ewidencja ta będzie uzupełniana i weryfikowana poprzez włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych reliktach przeszłości niezależnie od charakteru badań oraz na podstawie uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, zgodnie z informacjami przekazywanymi przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

11.2. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, zgodnie z § 4 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153), wydanego na podstawie art. 88 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta). Plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem

obrony cywilnej na obszarze powiatu. Jak wskazuje § 3 ust. 3 pkt 1-3 i ust. 5 cyt. Rozporządzenia plan ochrony zabytków zawiera w szczególności informacje niezbędne do realizacji prac przygotowawczych oraz sprawnego koordynowania i zarządzania ochroną w poszczególnych etapach działania, wykaz osób uprawnionych do podejmowania decyzji i kierowania ochroną, wyszczególnienie sposobów przepływu informacji na wszystkich stopniach zarządzania. Dokument ten sporządzany jest według instrukcji przygotowania i realizacji planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, stanowiącej załącznik do wskazanego Rozporządzenia.

W 2024 r. opracowany zostanie plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Plan ten będzie corocznie aktualizowany.

11.3. Edukacja i promocja w zakresie ochrony zabytków

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wspieranie działań edukacyjnych w zakresie znaczenia, wartości i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie gminnej ewidencji zabytków i „*Programu opieki nad zabytkami gminy Żmigród na lata 2024-2027*” oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- organizacja i udział w imprezach – koncertach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- organizacja i wsparcie konkursów oraz wystaw związanych z dziedzictwem kulturowym,

- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków,
- uzupełnianie informacji na temat zabytków z terenu gminy zamieszczonych na stronie internetowej Gminy.

11.4. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania dziedzictwa kulturowego

- informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytoryczna pomoc właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na odnowę zabytków,
- aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych (prezentacja na stronie internetowej Gminy obiektów nieużytkowanych wraz z informacją na temat źródeł finansowania i preferencji finansowych),
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy; zasady udzielania dotacji określone zostały w Uchwale Rady Miejskiej Nr 0007.VII.99.2019 z dnia 12 czerwca 2019 r.

W latach 2020-2023 wsparcie finansowe otrzymały:

- 1) Parafia Rzymskokatolicka p.w. Trójcy Świętej w Żmigrodzie – konserwacja historycznych tynków na powierzchni ścian bocznych nawy bocznej północnej i południowej wraz z ich manierystycznym wystrojem malarskim kościoła p.w. Trójcy Świętej w Żmigrodzie (46.000,00 zł),
- 2) Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Jana Chrzciciela w Powidzku – naprawa i remont konstrukcji oraz poszycia wieży kościoła p.w. św. Jana Chrzciciela w Powidzku (46.000,00 zł),
- 3) Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Marcina w Barkowie – remont wnętrza kościoła p.w. św. Marcina w Barkowie (27.000,00 zł),
- 4) Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Jana Chrzciciela w Powidzku – remont hełmu wieży kościoła p.w. św. Jana Chrzciciela w Powidzku (22.800,00 zł),
- 5) Parafia Rzymskokatolicka p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Korzeńsku –

prace konserwatorskie przy ołtarzu, XV-wiecznym tryptyku ze sceną Pokłon Trzech Króli z kościoła p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Korzeńsku.

Planowane jest coroczne wydzielanie określonych kwot na dofinansowania prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy.

- podjęcie uchwały w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- kontynuacja działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni publicznej z zachowaniem i wyeksponowaniem jej historycznych elementów,
- wprowadzanie aktualnych i skutecznych zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w tym ochrony obiektów i obszarów ujętych w gminnej ewidencji zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego,
- zabezpieczenie i remont ruin dawnego kościoła ewangelickiego w Powidzku; zakres prac uwarunkowany będzie pozyskaniem środków ze źródeł zewnętrznych,
- remont i adaptacja wieży ciśnień w Żmigrodzie na cele kulturalno-rozrywkowe; zakres prac uwarunkowany będzie pozyskaniem środków ze źródeł zewnętrznych,
- podejmowanie działań o dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich obiektów będących własnością Gminy z funduszy zewnętrznych.

11.5. Określenie zasobów zabytkowych, które można wykorzystać dla tworzenia np. tras turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.

Do działań z zakresu opieki nad zabytkami należy również wytyczanie i utrzymywanie szlaków turystycznych, które stanowią jedną z form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Elementy dziedzictwa kulturowego osadzone w naturalnym otoczeniu stają się coraz istotniejszą

składową oferty turystycznej. Obiekty dziedzictwa podnoszą przede wszystkim atrakcyjność turystyczną i zwiększają konkurencyjność miejscowości w staraniach o przyjezdnych. Istotą tworzenia wszelkich szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, kajakowych, nordic walking, itp.) jest cel, któremu mają służyć, zaś ów determinowany być musi atrakcyjnością miejsc i obiektów, przez które szlak przebiega. W świecie współczesnej cywilizacji i wysokiej techniki poszukujemy bowiem naturalnej przyrody, bogactwa lasów, kryształowego powietrza i czystej wody. W pełnym napięć życiu poszukujemy „miłych wspomnień z dzieciństwa”, ojczyściego krajobrazu, w którym odnajdujemy harmonię pól, a w nich, wiejskie dwory, kościoły, chałupy, wiejskie przydrożne kapliczki. Jednocześnie pobyt na wsi uczy szacunku do przyrody i dbania o nią, pokazuje jak ważna jest bioróżnorodność i zachowanie krajobrazu przyrodniczego. Również powrót do korzeni, poznanie dziedzictwa przodków staje się jedną z potrzeb, która może być zrealizowana także dzięki turystyce i jej części składowych.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe położonej malowniczo gminy ze szczególnie cennymi terenami objętymi ochroną krajobrazu, historyczny zabytkowy obszar miasta oraz wielość interesujących historycznych układów ruralistycznych, w tym z charakterystyczną zabudową szachulcową, dostępność komunikacyjna, zagospodarowany turystycznie zespół pałacowo-parkowy i zrewitalizowany historyczny plac miasta, wytyczone szlaki i ścieżki turystyczne, interesujące architektonicznie budowle sakralne, ślady wielokulturowości, wydarzenia kulturalne o zasięgu ponadlokalnym, cykliczne imprezy związane z obchodami „Dni Karpia w Dolinie Baryczy”, historyczne postaci, regionalne kulinaria, kamienny słup graniczny w Przywsiu, słup Napoleona w Radziądzu, kultywowanie tradycji i zwyczajów osiadłej ludności oraz regionalne kulinaria – karp, bób, miód, kiszonki, dziczyzna; zagroda edukacyjna i znana karczma rybna w Rudzie Żmigrodzkiej, stanowią niewątpliwie atut turystyczny i poznawczy. Gmina jest też integralnie powiązana z otaczającymi ją gminami sąsiednimi, dla których granice administracyjne nie stanowią przeszkody, lecz wręcz implikują nowatorskie rozwiązania w zakresie szeroko pojętego zaspokajania potrzeb społecznych. Ma to ogromne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania tak gospodarki, jak i wszelkich przejawów społecznej aktywności mieszkańców gminy, co przełożyło się m.in. na powstanie niektórych szlaków turystycznych, które przebiegają lub przecinają się na terenie gminy.

Przez tereny gminy przebiegają szlaki piesze, rowerowe i konne

(o łącznej długości ponad 200 km) oraz ścieżki dydaktyczne. Szczególnie rozwinięta jest sieć szlaków rowerowych – długości ponad 140 km – w tym Dolnośląska Autostrada Rowerowa (Wrocław – Trzebnica – Prusice – Żmigród – Milicz), przebiegająca w znacznej mierze po trasie nieczynnej już kolei wąskotorowej. Gmina Żmigród wraz z trzema partnerami: Gminą Prusice, Gminą Milicz i Gminą Wołów zrealizowała projekt, w efekcie którego na terenie gminy Żmigród powstała ścieżka rowerowa: od OSIR-u w kierunku Osieka poprzez Kanclerzowice, Powidzko, Przedkowice, Dobrosławice do granicy z gminą Prusice. Ponadto na terenie Żmigrodu wytyczonych jest pięć tras, które obejmują najciekawsze zabytki i miejsca w mieście, a na terenie Zespołu Pałacowo-Parkowego wytyczono m.in. trasy biegowe: "Trakt Książęcy" (3,5 km ścieżkami wzdłuż wału, przez las dookoła kompleksu) czy "Aleja Pałacowa" (1015 m wśród drzew, ścieżek i stawów w centrum parku). Częścią zespołu jest też ścieżka edukacyjna, przebiegająca po grobli rowu Skórnego, na której ustawiono urządzenia i gry edukacyjne.

Istniejące w gminie szlaki, tworzące system o dużym ładunku dydaktycznym, wiodą do najciekawszych pod względem historycznym i przyrodniczym miejscowości, w których znajdują się także najcenniejsze obiekty zabytkowe, wymienione w poprzednich rozdziałach. Wśród licznych różnego typu szlaków i ścieżek warto wymienić:

- *SZLAK DOLNOŚLĄSKICH ZAMKÓW I PAŁACÓW*, kulturowy, nie ma charakteru liniowo wyznaczonej drogi. Jest to zbiór rozrzuconych po Dolnym Śląsku 68 obiektów zabytkowych z różnych okresów (od 2 poł. XII po 1 poł. XX w.) i różnych typów, które turysta może w dowolny sposób wybierać i łączyć, układając program wycieczki. Szlak obejmuje pałac Hatzfeldów w Żmigrodzie;
- *POLSKI SZLAK CYSTERSÓW*, będący fragmentem europejskiego (ER-8), ustanowionego przez Radę Europy w 1990 r. Jego dolnośląski, zachodni odcinek wyznaczają miejscowości: Żmigród, Trzebnica, Wołów.
- *„MADONNY KRESOWE W GMINIE ŻMIGRÓD”*, szlak dł. 15 km, nieoznakowany w terenie. Obejmuje kościoły w Barkowie, Bychowie, Powidzku. Ponadto na trasie szlaku znajdują się trzy krzyże pokutne (Barkowo, Bychowo i Powidzko) oraz kapliczki przydrożne, których najciekawszy zespół znajduje się w Powidzku;
- *SZLAK DOLINY BARYCZY*, dł. ok. 420 km. Trasę stanowi sześć łączących się pętli na terenie Parku Krajobrazowego Doliny Baryczy.

Przebiega przez gminy województw dolnośląskiego i wielkopolskiego, głównie przez tereny leśne nadleśnictw: Milicz, Oleśnica Śląska, Żmigród, Antonin i Krotoszyn. W gminie Żmigród przebiegają dwa odcinki tego szlaku: Żmigródek - Radziądz – Gatka, dł. 7 km. II odcinek rozpoczyna się w Żmigródku, przez Jamnik do miejscowości Książęca Wieś, dł. 5 km;

- *SPŁYW RZEKĄ BARYCZ*, dł. 120 km, rozpoczyna się w Odolanowie. Atrakcją szlaku są Stawy Milickie. W gminie można skorzystać z przystani do cumowania i wodowania kajaków, która znajduje się przed mostem na Baryczy tuż obok zespołu pałacowo-parkowego w Żmigrodzie; na terenie gminy wyróżniono trzy odcinki kajakowe: Żmigród – Kędzie: Długość odcinka 8 km; Ruda Żmigrodzka – Żmigród: Długość odcinka 8 km; Sułów – Ruda Żmigrodzka: Długość odcinka 12 km.
- *SZLAK ŻMIGRODZKICH SMOKÓW* – spacerowy szlak na terenie miasta, obejmujący wizerunki czterech smoków z atrybutami: Rowerzysta, Przyrodnik, Podróżnik i Urzędnik. Do szlaku zostały dołączone również dwie rzeźby: smok przy Zespole Placówek Kultury oraz smok w Zespole Pałacowo-Parkowym.
- *czerwony*, dł. 53 km, stanowi fragment Trzebnickiej pętli rowerowej, prowadzącej przez wszystkie gminy powiatu, o łącznej długości 172 km. Rozpoczyna się w Barkowie i prowadzi m.in. przez miejscowości: Kędzie, Żmigród, Żmigródek, Gatka, Ruda Żmigrodzka, Osiek;
- *zielony*, dł. 22 km, przebiega m.in. przez: Korzeńsko, Garbce, Borek, Radziądz, Rudę Żmigrodzką, Niezgodę;
- *pomarańczowy*, wiedzie z miejscowości powiatu milickiego w kierunku na Wąsosz, na terenie gminy dł. ok 20 km, prowadzi m. in. przez: Radziądz, Żmigród, Bychowo, Kędzie;
- *czarny*, kulturowy, *SZLAK GRODZISK, KAPLICZEK I KRZYŻY POKUTNYCH*, dł. 45 km. Obejmuje pięć wczesnośredniowiecznych grodzisk, trzynaście ludowych kapliczek oraz pięć średniowiecznych kamiennych krzyży pokutnych;
- *zielony* „*BAROKOWYCH FUNDACJI HATZFELDÓW*”, dł. 40 km. Przechodzi przez miejscowości przez miejscowości: Raki – Żmigród – Radziądz - Korzeńsko – Barkowo – Wierzbina;
- *czerwony* „*ZAMKOWY*”, dł. 15 km. Na terenie gminy trasa łączy ruiny zamku w Żmigrodzie z Jamnikiem i Książęcą Wsią. Dalej poza granicami gminy przebiega przez miejscowości gmin sąsiednich;

- *niebieski* „*ARCHEOLOGICZNY*”, dł. 34 km. Przebiega przez miejscowości: Kędzie, Żmigród, Żmigródek, Szarzyń, Dąbki. Oprócz Gminy Żmigród przebiega przez Milicz – Krośnice – Twardogóra; jego łączna długość wynosi 100 km;
- *fioletowy* (Ścieżka rowerowa trasą dawnej kolejki wąskotorowej) - 40 km: Żmigród- Przedkowitz – Powidzko – Osiek – Książęca Wieś – Gruszcza – Sułów – Pracze – Postolin – Kaszowo – Milicz – Sławoszowice – Ruda Milicka – Grabownica. Ścieżkę utworzono, wykorzystując nasyp dawnej kolejki wąskotorowej. Na trasie znajdują się dawne przystanki kolejki, które zostały przekształcone na miejsca odpoczynku. W trzech z nich (w Sułowie oraz w dwóch w Miliczu) utworzono ekspozycje dawnego taboru kolejowego.

Istniejąca sieć szlaków turystycznych nie wyczerpuje możliwości wytyczenia kolejnych szlaków turystycznych czy ścieżek dydaktycznych. Jakość dotychczasowej oferty turystycznej może podnieść kolejny produkt turystyki kulturowej np. szlak tematyczny, dla którego utworzenia są szczególnie atrakcyjne wszelkie produkty regionalne związane z gastronomią – np. „Smaczny Szlak Doliny Baryczy” łączący restauracje z Doliny Baryczy. Inną propozycją jest szlak etniczny dla Niemców, związany z miejscami pamięci, pobytu i ważnymi wydarzeniami dla ich przodków; szlak zabudowy przemysłowej. Następną propozycją to kolejna ścieżka dydaktyczna na terenach cennych przyrodniczo, jako źródło wiedzy związanej z występującymi tutaj i prezentowanymi np. na fotogramach okazami chronionej flory i fauny czy utworzenie nowych punktów obserwacji ornitologicznych, jako dobry przykład realizacji idei tzw. birdwatchingu i turystyki fotograficznej; walkingtours – spacerowe wycieczki piesze indywidualne i zorganizowane; wildlifewatching – podglądanie świata przyrody.

Gmina mogłaby również wykorzystać współczesną formę odkrywania i popularyzowania dziedzictwa kulturowego, jaką jest questing, czyli zwiedzanie z elementami gier terenowych, wyprawy odkrywców, warsztaty edukacyjne. Ta atrakcyjna forma zwiedzania niewymagająca inwestycji infrastrukturalnych – trasa zwiedzania nieoznaczona w terenie, łączy we współczesnej turystyce rozrywkę, zabawę z edukacją, emocje. Tematyka szlaków questingowych dotyczy lokalnego dziedzictwa kulturowego, obiektów i miejsc mniej znanych, jednak z unikatową historią, co jest szansą dla małych miejscowości. Questing pozwala odkryć na nowo miejsca związane z lokalnym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, zaktywizować lokalną społeczność poczynawszy od młodzieży

szkolnej po seniorów, a także promować miejscowość np. uwzględniając w wielu wsiach ślady współistnienia mieszkańców innych wyznań, znane postaci z przeszłości i czasów współczesnych, miejsca pamięci itp. To tylko niektóre z możliwości promowania tych terenów, które pozwoliłyby wzbogacić ofertę poznawczą walorów przyrodniczo – krajobrazowo - historycznych gminy, gdyż jej perspektywy rozwojowe wiążą się również z pełniejszym wykorzystaniem wspomnianych walorów dla celów wypoczynkowych i turystycznych, jak również wyeksponowaniem istniejących zasobów zabytkowych.

Agroturystyka – to forma wypoczynku odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym lub równoważnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym. W Polsce rozwija się niezwykle dynamicznie ten rodzaj turystyki wiejskiej, wykorzystującej naturalne walory dziedzictwa kulturowego i różnorodności przyrodniczej, a obiekty kultury materialnej wsi, do niedawna tracone bezpowrotnie, dzisiaj odżywają na nowo. Starym domom, karczmom, kuźniom, często będącym przykładem unikatowej sztuki budowlanej, nadaje się nowe przeznaczenie – służą turystom.

Na terenie gminy wręcz znakomite warunki do rozwijania turystyki wiejskiej posiadają liczne gospodarstwa rolne, a przykłady funkcjonujących gospodarstw agroturystycznych znajdziemy np. w miejscowościach: Korzeńsko, Niezgodą, Radziądz czy Ruda Żmigrodzka. To oczywisty atut, również zachęta do korzystania z niewątpliwych uroków poszczególnych zakątków gminy. Rozwój tej działalności pozarolniczej w gospodarstwach wiejskich może przyczynić się w znaczący sposób do zachowania pozostałości dawnych narzędzi gospodarczych, kuchennych, dawnych strojów, jako znacznika gospodarstwa agroturystycznego, formy wystroju, a zarazem propagowania historycznych tradycji regionu.

11.6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

- wspieranie inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocja szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo; zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach organizowanych przez ochotnicze hufce pracy, udział młodzieży w warsztatach etnograficznych

organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,

- współpraca z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”,
- wspieranie tworzenia gospodarstw agroturystycznych; szkolenia dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej.

12. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem formułującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminy. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań władz gminy na rzecz osiągnięcia celów w nim przyjętych. Samorząd ma oddziaływać na różne podmioty związane z obiektami zabytkowymi, w tym również na mieszkańców gminy w celu wywołania w nich pożądaných zachowań prowadzących do realizacji zamierzonych celów. Zakłada się, że w realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Żmigród wykorzystane zostaną następujące grupy instrumentów: instrumenty prawne, finansowe, społeczne, koordynacji i kontroli.

1. Instrumenty prawne:

- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwały Rady Miejskiej (miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zwolnienia i ulgi dla właścicieli obiektów zabytkowych).

2. Instrumenty finansowe:

- środki własne zatwierdzone uchwałą Rady Miejskiej,
- dotacje,
- subwencje,
- dofinansowania.

3. Instrumenty społeczne:

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,
- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności,
- współpraca z organizacjami społecznymi.

4. Koordynacja i kontrola

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Miejskiego w Żmigrodzie zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami,
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

13. Monitoring działania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami burmistrz gminy zobowiązany jest do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami. Sprawozdanie to przedstawiane jest radzie miejskiej. Po 4 latach program powinien zostać zaktualizowany i ponownie przyjęty przez radę miejską.

Do wykonania powyższego zadania utworzony zostanie zespół koordynujący, monitorujący niniejszy program poprzez:

- a) analizę i ocenę przebiegu realizacji,
- b) analizę i ocenę stopnia uzyskanych efektów.

Wykonanie sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji gminnego programu uwzględniającą:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań przyjęte zostaną m.in. następujące kryteria oceny realizacji programu:

- procentowy poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa zrealizowanych prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących własność gminy,
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością gminy,
- wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych,
- liczba planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego,

- liczba szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych,
- liczba publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- liczba utworzonych miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

14. Niektóre zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

System finansowania zabytków został określony w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71–83a), jej podstawowym wyróżnikiem jest rozdzielenie pojęcia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do ochrony zabytków odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast opieka nad zabytkami polegająca na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym należy do właścicieli i użytkowników zabytków. Tak więc, to na właścicielu spoczywa obowiązek właściwego zabezpieczenia i utrzymania obiektu zabytkowego oraz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.

Biorąc pod uwagę specyfikę prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach, finansowanie opieki nad zabytkami zostało wpisane w ogólny system finansów publicznych. Dzięki temu właściciel lub posiadacz zabytku, tzn. osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru zabytków jako „sprawująca opiekę nad zabytkiem” może ubiegać się o przyznanie dotacji celowej z budżetu państwa. Dodatkowo w trybie określonym odrębnymi przepisami dotacje przy zabytku wpisanym do rejestru mogą być udzielane przez organy stanowiące gmin, powiatów lub samorządów województw.

Sposób i zakres udzielanych dotacji został szczegółowo opisany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Do najważniejszych zapisów należy określenie, na jakie prace można uzyskać wsparcie finansowe. I tak dotacja może obejmować nakłady konieczne na (art. 77):

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków mogą ubiegać się o ich dofinansowanie ze środków m.in.:

1. Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Zasady finansowania opieki nad zabytkami określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 71-83). Szczegółowe

warunki i tryb udzielania dotacji określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r., poz. 1674 ze zm.).

Program operacyjny *DZIEDZICTWO KULTUROWE* realizowany jest w ramach corocznie ogłaszanych priorytetów. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

2. Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest Wojewoda Dolnośląski. W ramach środków finansowych pozostających w dyspozycji Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków można ubiegać się o dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków określonych w pozwoleniu wydanym przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

3. Urzędu Marszałkowskiego Województwa Dolnośląskiego

Zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego określone zostały w Uchwale Nr XXVIII/788/12 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 8 listopada 2012 r. wraz ze zmianą przyjętą Uchwałą Nr XVIII/466/16 z dnia 28 stycznia 2016 r.

4. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, Wydział Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Od 2019 r. wydatki na remont mogą obejmować również obiekty towarzyszące tj. plebanie, kancelarie parafialne, organistówki, a w szczególnie uzasadnionych przypadkach remont i konserwację wyposażenia i wystroju obiektów sakralnych.

5. Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej we Wrocławiu

Na zadania związane z ochroną i kształtowaniem przyrody. Pomocą finansową mogą być objęte działania konserwatorskie i adaptacyjne polegające m.in. na: pracach pielęgnacyjnych drzew i krzewów, usuwaniu drzew i krzewów (w tym samosiewów), po uzyskaniu stosownego zezwolenia, przygotowaniu gruntu pod nasadzenia, zakupie sadzonek roślin wieloletnich i ich nasadzenia.

Działania o charakterze strategicznym i ponadregionalnym mogą liczyć na finansowanie z funduszy europejskich, m.in. z planowanych na lata 2021-2027, *Programu Infrastruktura i Środowisko, Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Dolnośląskiego*.

Wymienione źródła finansowania są wskazówką dla właścicieli obiektów zabytkowych. Szczegółowe informacje dotyczące rodzaju finansowanych zadań, uprawnionych wnioskodawców, trybu składania wniosków, kryteriów oceny i warunków rozliczenia można znaleźć na stronach internetowych instytucji udzielających pomocy finansowej.